

'ZOLANG WE KAFKA KENNEN EN SARPIF NIET'

**EEN ONDERZOEK NAAR DE AFZETPUNTEN VAN EEN HYBRIDE IDENTITEIT
IN TWEE BUNDELS 'PIEKERANS' VAN TJALIE ROBINSON**

Rachel Kaldewaij

De titel 'Zolang we Kafka kennen en Sarpif niet' is een verwijzing naar een citaat uit de bundel *Kind van Batavia. Piekerans van een straatslijper*:

Zolang we Kafka kennen en Sarpif niet (die de lekkerste saté verkoopt in Kranggan), zolang we Parijs kennen en Dobo niet, zolang zullen we vreemdeling zijn in eigen land. Praat niet met anderen om te weten hoe knap Indonesië kan zijn, maar praat met Tante Koos en Saprien om te weten hoe dom Indonesië kan zijn. (Robinson 2011, p. 259)

© Rachel Jeanne Kaldewaij

Studentnummer: 3835049

Bachelor eindwerkstuk ter afronding van de opleiding Nederlandse taal en cultuur aan de Universiteit Utrecht, voltooid op 8 november 2017 en begeleid door dr. S.A. Pieterse.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	4
1. Cultuur, identiteit en migratie	6
1.1 <i>Identiteitsvorming en de invloed van de ‘ander’</i>	6
1.2 <i>Imagologie: Joep Leerssen</i>	7
1.3 <i>Hybriditeit</i>	9
2. De ‘Indo’	11
2.1 <i>De positie van de Indo</i>	11
2.2 <i>Het koloniale discours</i>	12
2.3 <i>Tjalie Robinson</i>	13
2.4 <i>De Indische letterkunde</i>	15
3. Afzetzpunten van een hybride identiteit	18
3.1 <i>Stereotypering</i>	18
3.1.1 Ironie	19
3.1.2 Taalgebruik als symbool voor stereotypering	21
3.2 <i>De Aziaat en de Indonesiër</i>	24
3.2.1 Een positieve anti-identiteit	24
3.2.2 De Indonesiër	26
3.2.3 De Chinees	27
3.2.4 De Indonesiër tegenover de Hollander	28
3.3 <i>De Europeaan en de Hollander</i>	31
3.3.1 Een verachting van de ‘Europese beschaving’	31
3.3.2 De Hollander ‘hier’ en de Hollander ‘daar’	33
3.4 <i>De hybride positie van de Indo</i>	36
4. Conclusie	39
5. Suggesties voor vervolgonderzoek	40
Literatuur	41
Bijlage I. Citaten uit <i>Kind van Batavia. Verhalen van een straatslijper</i>	
Bijlage II. Citaten uit <i>Een land met gesloten deuren</i>	

INLEIDING

Nationale identiteiten zijn geen natuurlijk gegeven, maar constructies. In die constructie speelt de 'ander' als afzetpunt altijd een belangrijke rol. Nationale cultuur- en identiteitsvorming zijn een 'hot topic' in het publieke debat. Globalisering, politieke ontwikkelingen, maar ook bewustwording van de problematische kanten van het koloniale verleden vormen grotendeels de basis voor deze groeiende interesse. In dit bachelor eindwerkstuk vormt de methode van Joep Leerssen over nationale identiteitsvorming in literatuur (en andere kunstuitingen) het uitgangspunt. Zijn idee over hoe gerepresenteerde identiteiten zich tot elkaar verhouden door de 'ander' als afzetpunt te gebruiken voor de eigen identiteitsvorming zal nader worden onderzocht en in verband gebracht worden met twee bundels van de Indo-Europese schrijver Tjalie Robinson (een pseudoniem van Jan Boon). In het oeuvre van Robinson zijn diverse identiteiten aan te wijzen waarmee hij zich contrasteert: bijvoorbeeld de Indonesiër, de Europeaan en de Hollander. Hij probeert op die manier contouren te geven aan een Indo-identiteit.

In hoofdstuk 1 zal ik nader ingaan op het begrip 'cultuur' en wat migratie voor gevolgen heeft voor die cultuur- en identiteitsvorming. Vervolgens zal ik dieper ingaan op de zojuist genoemde methode van Joep Leerssen. Er zal antwoord worden gegeven op de vragen hoe de verspreiding van stereotypes in literatuur van belang is voor identiteitsvorming en hoe Leerssen de 'ander' tegenover het 'eigene' plaatst. In deze context zal ook kort worden ingegaan op het begrip 'hybriditeit'.

Vervolgens zal ik in hoofdstuk 2 specifiek ingaan op de identiteit van de 'Indo'. Het koloniale verleden, het 'koloniale discours' van Edward Said, de Indo-Europese schrijver Tjalie Robinson en de Indische letterkunde zullen nader worden toegelicht om een zo compleet mogelijk kader te schetsen waarbinnen ik de bundels *Kind van Batavia. Verhalen van een straatslijper* en *Een land met gesloten deuren* ga analyseren. Ik ga in deze bundels 'piekerans' op zoek naar de anti-identiteit van een Indo: dat zijn de Indonesiërs, maar ook de Nederlanders.

Joep Leerssen stelt dat een identiteit ontstaat door andere identiteiten als afzetpunt te gebruiken. De binaire opposities die hieruit voortkomen vormen de basis voor de vorming van een anti-identiteit en daarmee dus ook voor de vorming van de beoogde identiteit. Ik zal op zoek gaan naar voorbeelden van hoe zo'n anti-identiteit werkt. Juist vanwege de complexe status van de 'Indo' wordt duidelijk zichtbaar dat het bij deze identiteitsvorming om constructies gaat. Welk beeld roept hij op van de Hollander, de Europeaan en de Indonesiër en op welke manier positioneert hij daar het 'eigene' tegenover?

Zijn zoektocht naar een 'Indo-identiteit' komt in zijn gehele oeuvre aan bod. Soms in de marges van de verhalen (als een subtiele bijzaak) en soms als hoofdonderwerp van een verhaal. Voor de analyse in dit bachelor eindwerkstuk zal gebruik gemaakt worden van Leerssens conclusie dat identiteitsvorming ontstaat vanuit een anti-identiteit. Een identiteit die berust op stereotypering. Zijn centrale idee dat een identiteit een afzetpunt nodig heeft, neem ik over. Ik zal dus geen onderzoek doen naar wat kenmerkend is voor een Indo-identiteit, maar er zal een zoektocht plaatsvinden naar hoe hij zich afzet tegen andere identiteiten. Er wordt geen compleet beeld nagestreefd van een anti-

identiteit, maar er wordt getracht uitsneden te laten zien van hoe zo'n 'afzetting' tegen andere identiteiten om een eigen cultuur vorm te geven in het werk van Robinson werkt.

De onderzoeksvraag van dit bachelor eindwerkstuk luidt dan ook:

Hoe zet Tjalie Robinson zich af tegen andere identiteiten in twee bundels 'piekerans', waardoor hij vanuit een anti-identiteit – zoals geschetst door Joep Leerssen – vormgeeft aan een hybride Indo-identiteit?

Ter afbakening is de keuze gemaakt dit onderzoek te beperken tot het gebruik van twee bundels: *Kind van Batavia. Verhalen van een straatslijper*¹ en *Een land met gesloten deuren*². In *Kind van Batavia. Verhalen van een straatslijper* zijn 'piekerans' gebundeld die niet zijn opgenomen in de twee eerder samengestelde bundels, beide genaamd *Piekerans van een straatslijper*, die in 1952 en 1954 in Indonesië al zijn verschenen. 'In Indonesië schreef hij van medio 1951 tot aan zijn vertrek naar Nederland drie jaar later een reeks kronieken, die hij zelf 'opstellen' noemde. De stukken werden wekelijks in twee kranten tegelijk afgedrukt: *Nieuwsgier* in Jakarta en *De Vrije Pers* in Soerabaja. De rubriek kwam bekend te staan als 'Piekerans van een straatslijper', d.w.z. overpeinzingen die de schrijver opkwamen tijdens lange wandelingen door de stad.'³

In de bundel *Een land met gesloten deuren* staan verhalen van na zijn aankomst in Nederland. 'Deze bundel vormt een selectie uit de vele stukken die hij na zijn vertrek uit Indonesië schreef en die nooit eerder in boekvorm verschenen.'⁴ Het betreft in zekere zin een voortzetting van zijn 'piekerans', maar dan over zijn leven in Nederland (de Indischman sprak altijd over 'Holland').

Allereerst heb ik citaten aangaande een anti-identiteit (dit kan meerdere identiteiten betreffen) verzameld uit de twee bundels. Deze citaten worden ter inzage bijgevoegd als bijlagen⁵, zodat inzichtelijk wordt welke citaten ik van belang vind om te schetsen hoe Tjalie Robinson andere identiteiten gebruikt als afzetpunt voor zijn eigen positie. Op basis hiervan kan worden gekeken hoe Robinson vervolgens een anti-identiteit schetst, naar de methode van Joep Leerssen. Vervolgens heb ik de bevindingen over de verzamelde citaten uitgewerkt in hoofdstuk 3. In dit hoofdstuk ga ik in op eventuele patronen, overeenkomsten en verschillen tussen de bundels en andere in het oog springende (al dan niet problematische) aspecten.

¹ Robinson, T., *Kind van Batavia. Verhalen van een straatslijper*. Prometheus: Amsterdam, 2011.

² Robinson, T., *Een land met gesloten deuren*. Uitgeverij In de Knipscheer: Haarlem, 2012 (2^e druk).

³ Robinson 2011, p. 7.

⁴ Robinson, 2012, p. 12.

⁵ Zie bijlage I voor de verzamelde citaten uit *Kind van Batavia. Verhalen van een straatslijper* en zie bijlage II voor de verzamelde citaten uit *Een land met gesloten deuren*.

1. CULTUUR, IDENTITEIT EN MIGRATIE

1.1 Identiteitsvorming en de invloed van de 'ander'

Nationale identiteit, dé Nederlandse cultuur en 'onze' tradities: Het zijn allemaal begrippen die dikwijls dankbaar voer voor hoogoplopende maatschappelijke discussies zijn. Niet zelden worden deze discussies aangewakkerd door de komst van migranten naar Nederland. Dat hier discussies over bestaan kan de suggestie wekken dat er een statisch beeld van de Nederlandse cultuur bestaat, maar is dat wel het geval? Is een cultuur of (culturele) identiteit niet doorlopend onderhevig aan veranderingen en daarmee juist altijd dynamisch?⁶

Niet alleen door de komst van migranten naar Nederland, maar ook, weliswaar in mindere mate, door migratie binnen Nederland (bijvoorbeeld Brabanders die naar de Randstad trokken) wordt 'de Nederlander' gedwongen te herdefiniëren wat 'de 'Nederlandse' identiteit in relatie tot de identiteit van anderen is.'⁷ Stereotypering en categorisering lijken onvermijdelijk, want die Nederlander gaat de eigen identiteit afgrenzen van de identiteit van de migrant.⁸ In de reeks *Cultuur en migratie in Nederland. Kunsten in beweging 1900-1980*⁹ wordt dit fenomeen van afzetten en spiegelen uitgelegd als een 'ondubbelzinnig fenomeen'¹⁰, dat allesbehalve statisch is:

Nederlanders waren afwisselend schoner, netter, preutser, godsdienstiger, minder luidruchtig, minder misdadig en zo verder dan 'vreemdelingen'. Met de komst van migranten met een islamitische achtergrond is een aantal van zulke categorieën in zijn tegendeel veranderd. Nu zijn het soms migrantengroepen die verondersteld worden netter, godsdienstiger en zediger te zijn dan de gemiddeld meer gesecculariseerde, seksueel vrijere, alcohol-drinkende Nederlanders.¹¹

Ter afzetting tegen de 'ander' worden dus eigenschappen aan de stereotiepe Nederlander of stereotiepe migrant toegekend en zo nodig omgedraaid. Dit maakt dat een 'identiteit relatief is'¹² en 'cultuur een beweeglijk, veranderlijk product van beeldvorming en constructie is'.¹³ Niet alleen de

⁶ In *Het leven van teksten* wordt cultuur gedefinieerd als '[...] de gemedieerde productie en circulatie van betekenis en de weerslag hiervan op het sociale leven. [...] Dankzij een gedeelde cultuur kunnen mensen met elkaar communiceren en samen dingen ondernemen. Cultuur wordt in deze algemene definitie geplaatst tegenover 'natuur' als iets wat door de mensen zelf is ontwikkeld. Zij wordt overgedragen van de ene generatie op de andere door middel van *communicatie* en imitatie [...]. Omdat cultuur steeds opnieuw overgedragen moet worden, is ze voortdurend onderhevig aan kleine aanpassingen en veranderingen.' (Brillenburger Wurth & Rigney, p. 297).

⁷ Buikema en Meijer, p. viii.

⁸ Idem.

⁹ R. Buikema & M. Meijer (red.), *Cultuur en migratie in Nederland. Kunsten in beweging 1900-1980*. Sdu Uitgevers: Den Haag, 2013.

¹⁰ Idem, p. viii.

¹¹ Buikema en Meijer, p. viii.

¹² Idem.

¹³ Idem.

Nederlandse cultuur en identiteit werden steeds opnieuw gedefinieerd, maar ook de migranten 'herontdekten hun eigen cultuur en identiteit met Nederland als afzetpunt.'¹⁴ Om vorm te geven aan en begrip te krijgen voor een cultuur wordt vaak gebruik gemaakt van 'binaire opposities': 'een set van twee termen die diametraal tegenover elkaar zijn geplaatst (zoals mooi en lelijk, goed en kwaad, mannelijk en vrouwelijk, hoog en laag, binnen en buiten, blank en zwart).'¹⁵ De onderdelen van zo'n 'binaire oppositie' worden altijd in tegenstelling tot elkaar gedefinieerd.¹⁶

Literaire teksten mogen dan weliswaar het product zijn van een schrijver, ze vormen door hun (historische) context en tijdgeest een interessante en representatieve bron van onderzoek naar hoe zulke binaire opposities dan hebben gewerkt en nog steeds werken.

1.2 Imagologie: Joep Leerssen

De Nederlandse literatuurwetenschapper en historicus Joep Leerssen bepleit een imagologische benadering van een nationale identiteit, waarin hij beweert dat het zelfbeeld van een natie een ideologisch product is en daarmee een stereotiepe zelfrepresentatie (gebaseerd op interpretatie en subjectiviteit). Identiteitsvorming berust volgens hem dus op stereotypering. Hij merkt in het kader van nationale identiteitsvorming op: 'de onderhavige uitweidingen omtrent *de Nederlander* zijn onlosmakelijk *iemand's* [...] uitweidingen, moeten altijd deel uitmaken van een verhaal, een persoonlijk verslag of een persoonlijke waarneming.'¹⁷ Hij stelt dat het 'onmogelijk is om nationale typologieën anders te zien dan onder de aegis van een zegsman'¹⁸, waarmee hij bedoelt dat de karakter- of kenmerkenbeschrijving van een persoon niet gebaseerd is op exacte wetenschap, maar dat zo'n (fictief) persoon 'alleen toegankelijk is binnen het bestek'¹⁹ van de schrijver. Het gaat dus altijd om een perspectief van iemand en dat perspectief is nooit neutraal of objectief. Hij borduurt hiermee voort op de theorieën van Edward Said en Bill Ashcroft, waarin wordt benadrukt dat de (onbewust) subjectieve beeldvorming van schrijvers ten grondslag ligt aan het koloniale discours.

In de twintigste eeuw vindt binnen het onderzoek naar nationale karakters in verhalen een verandering plaats. Beschrijvingen van nationale karakters worden niet langer gebruikt als bewijs voor het standpunt dat er bepaalde eigenschappen bestaan voor nationale identiteiten. De inhoud van de teksten werd onderwerp van studie en was dus niet langer bewijsmateriaal ter ondersteuning van standpunten over kenmerken van nationale identiteiten.²⁰ Halverwege de twintigste eeuw ontdekten sociologen dat de aspecten van het collectieve zelfbeeld van nationale identiteiten werden vormgegeven vanuit een structurele zelf-ander-oppositie.²¹ Die (culturele) constructies als

¹⁴ Buikema en Meijer, p. viii.

¹⁵ Brillenburg Wurth & Rigney, p. 285.

¹⁶ Idem.

¹⁷ Leerssen 1988, p. 420.

¹⁸ Idem, p. 419.

¹⁹ Idem, p. 420.

²⁰ Idem, p. 19.

²¹ Idem, p. 22.

fundering voor nationale identiteiten werden onderwerp van studie. Leerssen benadrukt dat Said in zijn boek *Orientalism* '[...] began to address the imposition of reputation and stereotypes as part of a colonial power imbalance between hegemon and subaltern.'²²

De verspreiding van stereotypes via literatuur is een zeer effectief middel gebleken. Volgens Leerssen zijn in (historische) literaire teksten de nationale stereotypes het meest effectief vastgelegd. Hij onderstreept dat nationale karakters in literatuur niet zijn ontstaan vanuit empirische observaties of objectiviteit, maar geïnspireerd zijn op alledaagse en overgeleverde verbeeldingen. Literaire bronnen kennen een relatief lange looptijd en actualiteit, waardoor stereotiepe (nationale) karakters zich hardnekkig kunnen vestigen en verspreiden in een collectieve identiteit.²³ Deze factoren hebben invloed op de manier waarop literaire representaties volgens Leerssen onderzocht moeten worden.

Voor dit bachelor eindwerkstuk zijn twee elementen die Leerssen benoemd in zijn methode van belang. Hij stelt dat de dynamiek tussen de karakteristieken van de Ander ('hetero-images') en van een Zelf ('self-images')²⁴ centraal staan in een verhaal en dat de historische context of historische factoren in een literair verhaal niet los kunnen worden gezien van de analyse van dat verhaal.²⁵

Een Zelf wordt door patronen gecreëerd, niet alleen door 'Othering' – dus de ander bepaalde eigenschappen toeschrijven, waardoor juist een beeld van een 'self-image' ontstaat – maar ook door zelfbehoud via historische gebeurtenissen en culturele herinneringen.²⁶ Leerssen benadrukt dat culturele opposities uiteindelijk vormgeven aan een identiteit:

The study of national images is in and of itself a comparative enterprise: it addresses cross-national relations rather than national identities. Likewise, patterns of national characterization will stand out most clearly when studied supranationally as a multinational phenomenon. Certain imagined moral-characterological oppositions are nationally unspecific and can be encountered in many different cases: northern-cerebral vis-à-vis southern-sensuous, peripheral-timeless vis-à-vis central-modern, or western-individualistic-active vis-à-vis oriental-collective-passive.²⁷

Een belangrijke conclusie die Leerssen trekt is dat het bijna onmogelijk is om een culturele identiteit te beschrijven. Er wordt volgens hem altijd een cultureel verschil beschreven. Vanuit dat culturele verschil kan worden opgemaakt waarom een cultuur verschilt van alle andere culturen. Dat betekent dat gedeelde ('cross-national') normen, waarden, kenmerken of gebruiken voor lief worden genomen (ze worden niet uitgediept). Juist de aspecten van een cultuur of natie die niet overeenkomen met andere naties of culturen, vormen de kern (identificatie) van een culturele identiteit. Vanuit een anti-identiteit ontstaat een opeenstapeling van factoren, die juist een beeld geven van de bedoelde identiteit.

²² Leerssen 1988, p. 24.

²³ Leerssen 2007, p. 26.

²⁴ Idem, p. 27.

²⁵ Idem, p. 28.

²⁶ Idem, p. 29.

²⁷ Idem.

1.3 Hybriditeit

De term 'hybride', waarvan de letterlijke betekenis 'vermenging van bloed' is, is in deze context van belang. Leerssen stelt dat identiteiten werken met binaire opposities en dus met afzetpunten. De identiteit van mensen met een gemengde afstamming echter (in de koloniale terminologie een 'halfbloed' genoemd) is hybride (of wordt door anderen als hybride gezien). In het kader van dit bachelor eindwerkstuk is bewustwording van dit begrip van belang, omdat alle identiteiten uiteindelijk een hybride constructie zijn, maar dat die constructie in het geval van een Indo-identiteit extra zichtbaar wordt door onder andere het koloniale verleden, terwijl nationale identiteiten meer in de illusie leven dat ze homogeen zijn.

Korsten²⁸ legt uit dat de term 'hybride' beladen is, omdat 'het begrip in de negentiende eeuw werd ingezet in de Europese theorieën over ras en cultuur en deze theorieën intrinsiek waren verbonden met het kolonialisme en de rechtvaardiging van overheersing.'²⁹ De term werd gebruikt om de nazaten van een meester en slaaf te definiëren en was hiermee negatief geladen, want zo'n hybride persoon (een 'bastard') was niet een gewenst zuiver of puur persoon met één nationaliteit. Tegenwoordig wordt de term juist gebruikt om aan te geven dat iets moeilijk te definiëren is en wordt het juist voorgesteld als een positief iets, omdat 'hybride vormen iets toevoegen aan het al bestaande of omdat ze het bestaande ontregelen.'³⁰ Hybriditeit verwijst nu 'naar een tussenvorm, maar dan één die expliciet van doen heeft met de koloniale en postkoloniale culturele context.'³¹ De vermenging van westerse en oosterse stijlen vormt die hybriditeit, waardoor soms niet meer te herleiden is bij welke cultuur de aspecten van die stijlen horen.³²

De schrijver Tjalie Robinson (van Indo-Europese afkomst) legt in 'Een Nederlander verbannen in Nederland'³³ (uit de bundel *Een land met gesloten deuren*), dat 'midden jaren vijftig'³⁴ geschreven moet zijn, de problematiek omtrent een duidelijk zichtbare hybride identiteit bloot:

Dat de doorsnee Nederlander en Indonesiër nog steeds de Indo ziet als een vervelende marge, die maar weggewist of geassimileerd moet worden. Terwijl wij moeten weten dat er in de moderne wereld een paar honderd miljoen halfbloeden wonen en het halfbloed produceren voortdurend zijn gang blijft gaan. Dat dus de marge een biologisch feit is. Ik had laatst een Indonesiër op bezoek, die ook van alle kanten tegen de mentaliteit van de Indo aankeek. Hij oordeelde, mat, veroordeelde en zo verder. Op een gegeven ogenblik zei ik: "Jouw eigen kinderen zijn Indo's." Hij keek stomverbaasd naar zijn Hollandse vrouw en toen naar mij, maar verklaarde eerst aarzelend en daarna met alle zekerheid dat zij toch zeker echte Indonesiërs zouden zijn. Zijn zekerheid was echter van het typische soort 'zelfwijsmakerij'. Hij besepte het ook wel. Ik zei: "Het is onbelangrijk of jouw kinderen bewust Indo worden of niet. Wat opmerkelijk is, dat over de hele wereld voortdurend het verlangen latent blijft

²⁸ F.W. Korsten (3^e druk), *Lessen in literatuur*. Vantilt: Nijmegen, 2009.

²⁹ Korsten, p. 277.

³⁰ Korsten, p. 278.

³¹ Brillenburg Wurth & Rigney, p. 390.

³² Idem.

³³ Robinson 2011, p. 147-155.

³⁴ Idem, p. 12.

naar interracial vermenging. Het denken in termen van gescheiden rassen en nationaliteiten is verouderd en onnut. En het merkwaardige is dat wij thans leven middenin een tijd van afbraak van deze oude orde, zonder dat wij het zelf beseffen. Pas over een eeuw of zo zal deze tijd in de wetenschap geboekstaafd worden als cultuurhistorisch fenomeen van de eerste orde.³⁵

Hij voorspelt dat er een tijd zal komen dat de negatieve connotatie van hybriditeit als achterhaald concept zal worden gezien en dat relativering omtrent vermenging van nationale identiteiten – waardoor dus zogenaamde ‘halfbloed’-identiteiten ontstaan – zal zegevieren, omdat hybride constructies aan ieders identiteit ten grondslag liggen.

³⁵ Robinson 2011, p. 154-155.

2. DE 'INDO'

2.1 De positie van de Indo

Het spanningsveld tussen 'vreemd' en 'bekend' bleek met name interessant toen er na de dekolonisatie van Nederlands-Indië in 1949 een grote groep postkoloniale migranten naar Nederland kwam. De Indische Nederlanders (de migranten) 'waren immers voor aankomst al bekend met de cultuur, taal en religie van Nederland en hadden voor een groot deel de Nederlandse nationaliteit.'³⁶ De migranten uit de voormalige koloniën verschilden dus sterk van andere migrantengroepen, omdat ze 'in zekere zin bekende vreemden waren, zowel voor als na migratie.'³⁷ Charlotte Laarman maakt in dit kader een onderscheid tussen het juridisch en discursief burgerschap.³⁸ De postkoloniale migranten mochten dan verzekerd zijn van een juridische verblijfstatus, het discursief burgerschap was niet zo vanzelfsprekend. De Europese beeldvorming over 'de koloniale ander' ten tijde van het kolonialisme was niet opeens veranderd toen diezelfde 'koloniale ander' zich in Nederland vestigde.³⁹ De retoriek ten aanzien van de inheemse bevolking ten tijde van de koloniale overheersing was immers 'gericht op het benadrukken van het anders-zijn van deze groep ter rechtvaardiging van hun ondergeschikte positie'⁴⁰:

In de kolonie stond blank voor superieur en voor macht, bruin en zwart stonden voor inferieur. Dit veranderde niet van het ene op het andere moment door de dekolonisatie [...]. Door de herhaling van deze beelden en retorieken in kranten, romans en politieke debatten in de koloniale periode waren zij diepgeworteld in het denken in Nederland over de koloniale 'ander'.⁴¹

Dit 'anders-zijn' werd bestempeld als iets negatiefs. Vanuit deze gedachte werd een assimilatiebeleid opgesteld door het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (dit werd later het CRM). De 'oosterse' afstamming ging voor de Indische Nederlanders met een gemengde afkomst opeens zwaarder wegen, omdat dat 'oosterse' moest worden afgeleerd. Deze beeldvorming was hun onbekend, omdat in de kolonie Nederlands-Indië juist de nadruk werd gelegd op hun Nederlandse afstamming, Nederlandse uiterlijke kenmerken en Nederlandse (achter)namen. Een duidelijk onderscheid werd daar altijd gemaakt tussen de inheemse bevolking en Indische Nederlanders. 'Het assimilatiebeleid van CRM richtte zich effectief op het 'vernederslandsen' van de groep en het afleren van het 'oosterse'.⁴²

³⁶ Laarman, p. 220.

³⁷ Idem, p. 219.

³⁸ C. Laarman, *Het politieke en publieke debat over postkoloniale migranten, 1945-2005*. Uitgeverij Verloren: Hilversum, 2009.

³⁹ Idem, p. 219.

⁴⁰ Idem, p. 221.

⁴¹ Idem.

⁴² Laarman, p. 222.

Over dit 'ontvangst' van de Indo's in hun wettige thuisland, schreef de 'Indo' Tjalie Robinson enigszins gedesillustioneerd het volgende:

Ik ben ziek en beroerd van deze moderne tijd, die zegt: ben je *lakoe* (gewild)? Ben je niet imbeciel? Heb je geld? Is je paspoort in orde? Nou, dan ben je welkom. *Pah* (nou), dat is 'overall entree met geldig toegangsbewijs'. Het is een onwaardige behandeling van Mensen.⁴³

Een identiteitscrisis leek onvermijdelijk voor deze migranten, ook wel Indo's genaamd, want bij welke natie hoorden zij nu eigenlijk? Wat was hun 'thuis'? Hadden zij een eigen cultuur of moesten zij juist vorm gaan geven aan een eigen cultuur?

2.2 Het koloniale discours

Om de Europese theorieën over ras en cultuur beter te begrijpen, moeten we terug naar het Europese gedachtegoed ten tijde van (en voorafgaand aan) het kolonialisme. Edward Said (1935-2003) publiceerde in 1978 zijn boek *Oriëntalism*. Het bleek 'een baanbrekend werk in de postkoloniale theorie.'⁴⁴ In zijn boek legt hij uit hoe het oriëntalisme als wetenschappelijke discipline heeft gewerkt als een discours. Dit discours werd vormgegeven door de westerse verbeelding, representatie en kennis van 'de Oriënt'. Said bedoelt met 'de Oriënt' het Midden-Oosten. Zijn theorie stelt het Europese superioriteitsdenken tegenover het Midden-Oosten. Dit discours kwam tot stand vanuit een Europees imperialistische grootmacht (en ideologie). In *Oriëntalism* staat centraal hoe het Westen zich 'de Oriënt' heeft toegeëigend.⁴⁵ Deze theorie is ook toepasbaar op de inheemse bevolking van de Europese koloniën. De representatie van 'de Oriënt' in literaire verhalen en wetenschappelijke teksten kwam tot stand door (en in de taal van) de westerse overheersers. Omdat de inheemse volken de Europese talen beperkt beheersten, werden zij onderworpen aan de beeldvorming van de westerse overheersers.⁴⁶ 'De Oriënt', die dus door de westerse beschaving is vormgegeven, is niet zozeer een verbeelding, maar volgens Said een onderdeel van diezelfde westerse beschaving en cultuur.⁴⁷ De indruk werd gewekt dat het Westen beschaving bracht naar de gekoloniseerde gebieden in het Oosten en dat de inheemse volken niet in staat waren om zichzelf te representeren. Ook werd de indruk gewekt dat de geschiedenis van deze inheemse bevolking pas werd geschreven op het moment dat de westerse overheersers vaste voet aan de grond kregen in de gekoloniseerde gebieden. Korsten weerlegt deze twee 'hardnekkige waanideeën'⁴⁸, want in de koloniale gebieden was al een beschaving voordat de koloniale overheersers zich er vestigden, maar die beschaving was niet naar Europese maatstaven. Ook schreven de volken die werden veroverd wel

⁴³ Robinson 2011, p. 189.

⁴⁴ Brillenburg Wurth & Rigney, p. 373.

⁴⁵ Idem, p. 373.

⁴⁶ Idem, p. 375.

⁴⁷ Said, p. 10.

⁴⁸ Korsten, p. 278-279.

degelijk hun eigen geschiedenis. Die geschiedenis stond niet altijd op schrift (vaak ook wel), maar werd voornamelijk mondeling overgeleverd.⁴⁹ Korsten noemt als groot negatief effect van het kolonialisme 'dat grote groepen mensen een eigen identiteit werd afgenomen of dat grote groepen mensen niet over zichzelf mochten denken als onafhankelijke subjecten.'⁵⁰ Dit werd volgens Said in studies en de kunst onderstreept door 'de Oriënt' als afhankelijk en minderwaardig af te schilderen en al die representaties vormden dus dat koloniale discours.⁵¹ Het probleem van het werkelijkheidseffect wordt hiermee blootgelegd: er wordt verondersteld dat zo'n discours een objectieve geschiedschrijving bevat, maar het discours bestaat uit een subjectieve verzameling representaties - vanuit een Europees superioriteitsdenken – over niet-Europese culturen. Korsten concludeert hierover:

De manier waarop mensen werden gereduceerd tot hun biologische afkomst door de koloniale classificatie, heeft diepe sporen nagelaten in individuen, groepen en hun literatuur. De ogenschijnlijk wetenschappelijke classificatie van mensen naar biologische afkomst impliceerde een hiërarchische ordening. Er moest een strikte scheiding zijn tussen koloniale machthebbers en overheersten. Mengvormen, zoals Indo's, gaven ongemak en moesten zo veel mogelijk worden ontkend of genegeerd.⁵²

2.3 Tjalie Robinson

De Nederlands-Indische (óf Indisch-Nederlandse óf Indo-Europese) schrijver Tjalie Robinson, een pseudoniem van Jan Boon, was zo'n 'hybride' migrant die na de dekolonisatie van Nederlands-Indië naar Nederland kwam. Een ander veelvoorkomend en bekend pseudoniem van Jan Boon is Vincent Mahieu. In dit bachelor eindwerkstuk zal hij steeds aangeduid worden met zijn pseudoniem Tjalie Robinson, omdat hij onder deze naam de twee bundels heeft geschreven die zullen worden onderzocht en hij tevens in secundair werk nagenoeg altijd wordt genoemd en vermeld onder dit pseudoniem. Een zeer beperkte biografie van zijn leven zal hier worden gegeven.⁵³

Tjalie Robinson werd in 1911 in Nijmegen geboren.⁵⁴ Hij was de zoon van een Nederlandse (totok)vader, Cornelis Boon (geboren op 3 februari 1885 in Baarn), en een Indische moeder, Fela Robinson (geboren op 20 november 1886 in Pingirsari, een plaatsje op Oost-Java).⁵⁵ Zijn vader was beroepsmilitair en het gezin verbleef tijdens de geboorte van Tjalie tijdelijk in Nederland. Ongeveer drie maanden na zijn geboorte keerde het gezin terug naar Nederlands-Indië.

⁴⁹ Korsten, p. 279.

⁵⁰ Idem.

⁵¹ Brillenburg Wurth & Rigney, p. 373.

⁵² Korsten, p. 280.

⁵³ Deze korte biografie doet, in het kader van de beperkte ruimte in dit bachelor eindwerkstuk, absoluut geen recht aan alles wat Tjalie Robinson heeft gedaan in zijn leven en met name heeft betekend voor de Indo-gemeenschap.

⁵⁴ Willems 2008, p. 32.

⁵⁵ Idem, p. 32-35.

Tjalie volgde een opleiding aan de HBS en de Kweekschool in Batavia. Op school alsook in de sport blonk hij uit: hij werd kampioen vijfkamp van West-Java.⁵⁶ Na de Kweekschool is hij een paar jaar als onderwijzer werkzaam geweest, maar al snel belandde hij in de journalistiek. Al voor de Tweede Wereldoorlog had hij een column in het *Bataviaasch nieuwsblad*. Tijdens de oorlog kwam Tjalie in Java en Maleisië terecht in jappenkampen (Japans krijgsgevangenschap). In de kampen schreef hij voor de kampkrant waar hij tevens redacteur van was. Nadat Indonesië onafhankelijk werd verklaard begon Tjalie te schrijven voor *De Nieuwsgier*. Zijn serie 'Piekerans van een straatslijper' werd een vaste reeks verhalen in de krant van Batavia.⁵⁷

Tjalie Robinson kwam in 1954 naar Nederland. In Nederland schreef hij zijn Hollandse piekerans, die nog lang in Indonesië door *De Vrije Pers* werden gepubliceerd. 'Hij werd allengs de voorvechter van de Indische gemeenschap in Nederland en daarbuiten, hamerde op het gevoel van zelfrespect en trots, wilde totale assimilatie en verdwijning van de Indische cultuur voorkomen.'⁵⁸ Zijn komst naar Nederland zorgde voor verbazing en een desillusie bij Tjalie, omdat men in Nederland weinig afwist van Indonesië en het kolonialisme. Van de Indo's werd verwacht dat zij zich zo snel mogelijk zouden aanpassen aan de 'Nederlandse cultuur'. Hij ging in die periode 'piekerans' schrijven voor het *Algemeen Dagblad*, waarin hij zijn verbazing over en zijn kritiek op Nederland uiteenzette.⁵⁹

In 1955 richtte hij zijn eigen blad *Gerilja, Maanblad voor Zelfbehoud*, op. Hij bundelde in deze periode zijn literaire verhalen en gedichten (de meest bekende zijn *Tjies* en *Tjoek*) die verschenen onder zijn pseudoniem Vincent Mahieu. In het blad *Tong Tong* (wat eerder *Onze Brug* en later *Moesson* heette) zette Tjalie zich met hart en ziel in als 'stem van Indisch Nederland'. Het blad was ook nadrukkelijk voor Nederlanders bedoeld, omdat juist zij volgens de Indische gemeenschap in Nederland zo onwetend waren over Indië en Indo's.⁶⁰ In 1961 reisde Tjalie naar de Antillen, Suriname en de Verenigde Staten om te ervaren hoe het de Indische gemeenschap daar verging. In Californië publiceerde hij het blad *The American Tong Tong* met als doel 'een brug te slaan tussen de Indo's aldaar en die in Nederland en elders in de wereld'⁶¹, maar het blad hield geen stand. Hij kwam terug naar Nederland, bezocht nog een paar keer Indonesië met zijn vrouw Lilian Ducelle en richtte zich op zijn werkzaamheden voor *Tong Tong*. Op 22 april 1974 stierf hij aan een hartaanval, waarna zijn as werd uitgestrooid over de baai van Jakarta.⁶²

⁵⁶ Paasman, p. 8.

⁵⁷ Idem.

⁵⁸ Idem, p. 8-9.

⁵⁹ Willems 2009, p. 314.

⁶⁰ Paasman, p. 10.

⁶¹ Idem.

⁶² Idem.

2.4 De Indische letterkunde

Het openbreken, doorgronden en weerleggen van een hardnekkig koloniaal discours, zoals hierboven beschreven, vergt tijd (en moed). In de literatuur is dit wel degelijk gebeurd, mede door Edward Said kwam er meer ruimte voor en werden denkpatronen doorbroken. Niet in de laatste plaats door gekoloniseerde schrijvers zelf. De 'postkoloniale literatuur' is hier het product van. 'Vanuit de marge heeft de Ander zichzelf teruggeschreven in de postkoloniale literatuur.'⁶³ In de studie *The Empire Writes Back* van Bill Ashcroft et al⁶⁴ wordt ook kritiek geuit op koloniale literatuur. Er wordt in deze studie een stem gegeven aan de koloniale Ander en koloniale romans worden herschreven vanuit die onderdrukte tegenstem. 'Deze tegenstem kan zowel uit de voormalige kolonie als uit het koloniale moederland komen.'⁶⁵

De Indische literatuur neemt in de context van dit 'tegengeluid' een wat complexe positie in. Het kan van belang zijn om die complexe positie iets uitgebreider toe te lichten, omdat de status van Tjalie Robinson in de Nederlandse literatuur daarmee wordt benadrukt. Het doet er namelijk toe dat hij vanuit een marginale positie schreef. Dit heeft alles te maken met de al eerder beschreven hybride positie van de Indo en zijn Indo-identiteit. De Indo 'maakte enerzijds deel uit van de Nederlandse gemeenschap – de kolonisator – en stond in dat opzicht tegenover de Indonesiër met wie hij door een of meer voorouders ook verbonden was; aan de andere kant vormden de Indo's een eigen groep met een eigen identiteit.'⁶⁶

Wil men de 'Indische literatuur' categoriseren of afbakenen, dan loopt men steevast aan tegen deze complexe positie van de Indo. Het spanningsveld tussen Europese literatuur en Indische literatuur (ook wel Indo-literatuur genaamd) legt de problematiek omtrent nationale beeldvorming bloot. Jacqueline Bel bespreekt in haar artikel 'Indische letteren en het ghetto van de Nederlandse literatuur' hoe ingewikkeld het is om een definitie te geven van Indisch-Nederlandse literatuur. De kolonie Nederlands-Indië is in 1945 opgehouden te bestaan, maar er verschijnen heden ten dage nog steeds Indisch-Nederlandse romans, bijvoorbeeld van de schrijvers Alfred Birney en Adriaan van Dis. Om een zo volledig mogelijk beeld van de Indische literatuur te schetsen, kan de (post)koloniale literatuur (-en periode) dus niet achterwege gelaten worden. Bel benadrukt dat 'een aparte definiëring van een dergelijk soort regionale literatuur enerzijds autonomie en een eigen identiteit oplevert, maar anderzijds zorgt voor verbanning en marginalisering'.⁶⁷ Door een stempel te plakken op een auteur of een literair werk, wordt zo'n auteur of literair werk tevens uitgesloten van andere lijstjes en hokjes, bijvoorbeeld van de gecanoniseerde Nederlandse literatuur.

Dat er sprake is van 'een afwijking van de Nederlandse norm', onderstreept Rob Nieuwenhuys in zijn *Oost-Indische Spiegel*⁶⁸. Onderstaand citaat illustreert de problematiek omtrent die

⁶³ Brillenburg Wurth & Rigney, p. 382.

⁶⁴ Zie: B. Ashcroft, G. Griffiths & H. Tiffin, *The Empire Writes Back. Theory and Practice in Post-colonial Literatures*. London and New York: Routledge, 1989.

⁶⁵ Bel, p. 99.

⁶⁶ Idem, p. 99-100.

⁶⁷ Bel, p. 95.

⁶⁸ R. Nieuwenhuys, *Oost-Indische Spiegel*. Em Querido's Uitgeverij B.V.: Amsterdam, 1972.

cultuurvorming en heersende criteria, waarin de nadruk wordt gelegd op de grote verschillen tussen Oost en West:

Wie na de Nederlandse letterkunde de Indisch-Nederlandse letterkunde in studie neemt komt een nieuwe wereld binnen. Hij zal er zich in het begin wat onwennig in voelen; hij zal zoeken naar wat hem vertrouwd is maar ziet verschijnselen die hem vreemd zijn en verhoudingen die hij niet kent. Niet alleen blijkt het landschap anders, zijn de mensen anders, zijn de sociale relaties anders, ook de vormen waarin de schrijvers zich uitdrukken zijn anders. [...] ⁶⁹

Tjalie Robinson laat zich op 7 februari 1964 in een brief ⁷⁰ aan Johan van der Woudde – die contact met Robinson zocht in verband met zijn studie naar de Indisch-Nederlandse schrijfster Maria Dermoût – kritisch uit over de gang van zaken in het onderzoek naar de Indische letterkunde en wijst hem erop ‘dat er een hemelsbreed verschil bestaat tussen de Indische en Nederlandse letterkunde.’ ⁷¹ In deze brief merkt hij op dat ‘alle bestaande studieboeken tekort schieten’ ⁷² in hun bespreking van de Indische letterkunde en Indische schrijvers. Hij pleit voor een aparte studie naar Indische schrijvers en dichters, want is van mening dat ‘pas wanneer men alle Indische schrijvers en dichters bij elkaar brengt en komt tot een vergelijkende studie, men ze *ontdekt*.’ ⁷³

In navolging van Said heeft Robinson kritiek op de beeldvorming omtrent het koloniale verleden, die volgens hem – net als tijdens het kolonialisme – van een Europees superioriteitsdenken doordrongen is:

In samenwerking met kenners van Aziatische cultuurgeschiedenis zal men gemakkelijker ontdekken welke niet-Europese motieven en levensbeschouwingen vele Indische schrijvers (vaak volkomen onbewust) karakteriseren. En men kan thema’s ontdekken waarop stories geschreven zijn. Dat domweg plakken van Indische schrijvers tussen Hollandse tijdgenoten is doodgewoon een verschijnsel van botte annexatiezucht en ‘cultuur-kolonialisme’. Het spijt me als ik je hiermee op de tenen trap, maar men doet in Nederlandse literatuur niets anders dan Indische schrijvers constant op de tenen trappen door botte negeringen van basisqualiteiten of volslagen scheefgetrokken beoordelingen. Maar het ergst is, dat een belangrijk brok NEDERLANDSE literatuur er gemutileerd bij ligt. [...] De hele Nederlandse conceptie van Indische belletrie is één farce en het wordt elk jaar weer erger. Hoe gemakkelijk wordt het woord ‘koloniale literatuur’ in de mond genomen, maar wat IS koloniaal en wat is EEN koloniaal? Onderzoek die mening, dan vind je alleen een verwrongen anti-legende, gebaseerd op soldatenpraatjes. ⁷⁴

⁶⁹ Nieuwenhuys, p. 11.

⁷⁰ Deze brief bevindt zich in het Rijksarchief Gelderland in Arnhem en is in zijn geheel afgedrukt in het artikel van Olf Praamstra.

⁷¹ Praamstra, p. 105.

⁷² Idem, p. 107.

⁷³ Idem.

⁷⁴ Idem.

Hij heeft ook kritiek op de afkomst van Van der Woudde in combinatie met zijn studieobject, omdat van zijn hand wederom een 'Europees portret'⁷⁵ zou verschijnen, hierover schrijft hij aan Van der Woudde:

Nochtans – en ik weet niet hoe je je studie opzet en introduceert – kan een 'Europees portret' boeiend en juist zijn, mits de lezer weet dat dit één zijde is van de medaille, één kant van de maan.⁷⁶

Edy Seriese spreekt zelfs van een 'koloniale geschiedschrijving' die geen antwoorden geeft op de vragen van 'de naoorlogse Indische generatie.'⁷⁷ Hiermee onderstreept zij de idee van Said en Leerssen dat er verondersteld wordt aan objectieve beeldvorming te doen, maar dat er enkel sprake is van een verzameling subjectieve representaties. Hoe objectief men ook denkt bezig te zijn, de 'koloniale ander' herkent in het (Europese) literatuuronderzoek naar prekoloniale-, koloniale- en postkoloniale literatuur nog steeds het (onderbewuste) Europese superioriteitsdenken van 'toen'. Het 'koloniale discours', zoals eerder beschreven, blijkt een hardnekkig bestaan te leiden. Jacqueline Bel pleit ervoor 'het hele complex teksten van prekoloniaal via koloniaal naar postkoloniaal'⁷⁸ vanuit zoveel mogelijk invalshoeken te onderzoeken en 'telkens in een andere context te plaatsen.'⁷⁹ Niet alleen om de aandacht voor Indische literatuur in stand te houden, maar ook om ervoor te zorgen dat de geschiedschrijving zo objectief mogelijk zal worden vormgegeven.

⁷⁵ Praamstra, p. 108.

⁷⁶ Idem.

⁷⁷ Bel, p. 100.

⁷⁸ Idem.

⁷⁹ Idem.

3. AFZETPUNTEN VAN EEN HYBRIDE IDENTITEIT

3.1 Stereotypering

Robinson lijkt in de bundels *Kind van Batavia. Verhalen van een straatslijper* en *Een land met gesloten deuren* voorgoed te willen afrekenen met het eerder (door Edward Said) omschreven 'koloniale discours'. Dat juist de subjectieve beeldvorming van schrijvers ten grondslag ligt aan het koloniale discours, gebruikt Robinson om een tegengestelde beeldvorming (zijn eigen subjectiviteit) tot stand te brengen. Het genre dat hij hiervoor kiest (krantencolumns gebaseerd op ervaringen uit het ware (straat)leven), voedt de gedachte dat zijn literaire werk 'een spontane weergave is van 'het ware leven'.⁸⁰ Jeroen Dewulf benadrukt echter dat dit 'een constant misverstand in de receptie van Robinson is dat zijn anti-intellectualistische opmerkingen naïef worden geïnterpreteerd.'⁸¹ Omdat Robinson in feite dankbaar gebruik maakte van het stereotiepe beeld van de vechtende en jagende Indische jongens, maakte hij hiervan 'essentiële kenmerken van de Indo-identiteit.'⁸² Deze beschrijvingen van typisch Indische kenmerken en avonturen 'heeft men nogal gemakkelijk voor gangbare munt aangenomen zonder er rekening mee te houden dat Robinsons conceptie van een Indo-identiteit het resultaat is van een intellectueel proces'⁸³. Wat Robinson schrijft is dus niet zozeer 'een weergave van het 'echte leven', maar eerder een eigen interpretatie die getuigt van een sterke drang om af te rekenen met het traditionele beeld van de Indo.'⁸⁴ In het verhaal 'Een Nederlander verbannen in Nederland' uit *Een land met gesloten deuren* merkt Robinson hierover op:

Wat wordt van Vincent Mahieu (Tjalie Robinson) gezegd? Dat hij het woudlopen even intensief beoefende als het schrijven. Dat dit baarlijke nonsens is, kan tot niemand hier doordringen. En helaas is het zo typisch voor Europa. Wat onbekend is, wordt ingedeeld bij wat vagelijk (uit de literatuur) bekend is. Tjalie heeft wel eens wat van *oetan* (bos) verteld, dus hoort hij bij Gabriel Ferry, Kapitein Marryat en Jules Verne. Daar hoort iedereen bij die anders leeft dan thuis.⁸⁵

Robinson schrijft zijn 'piekerans' dus vanuit zijn Indo-identiteit. In dit bachelor eindwerkstuk staat, zoals al eerder is verteld, de zoektocht naar die Indo-kenmerken niet centraal, maar wordt gekeken hoe de kenmerken van de 'ander' worden gebruikt als afzetpunt voor een eigen identiteitsvorming. Die hybride positie brengt de 'ik'-persoon Tjalie Robinson echter wel dikwijls in situaties waarin met name de omgeving (de 'ander' dus) zich geen raad lijkt te weten met die hybride identiteit, waarmee wordt benadrukt dat Indo's dikwijls tussen wal en schip vielen.

⁸⁰ Dewulf, p. 81.

⁸¹ Idem.

⁸² Idem.

⁸³ Idem, p. 82.

⁸⁴ Idem.

⁸⁵ Robinson 2012, p. 152-153.

In het verhaal 'Een oude haat, een nieuwe liefde' haalt de kleine Tjalie kattenkwaad uit, waarna zijn Indonesische moeder een sneer krijgt van een Hollandse moeder over haar zoons Indo-afkomst, maar tijdens zo'n zelfde kattenkwaad wordt hij door een Hollandse politieman opgepakt, die niet kan geloven dat hij van Hollandse afkomst is:

Waarom mocht je geen *kanaries* (soort amandel in harde noot) afgooien van de bomen aan de straat, die toch niemands eigendom waren? [...] Ja, éénmaal kreeg Johnnie een halve tegel op z'n kruin en kwam een uur later Johnnie's Ma op bezoek om te vertellen dat haar zoontje een halve emmer bloed was kwijtgeraakt en dat de kinderen van mevrouw Robinson *boewaja's* (vechtersbazen) waren en zo.⁸⁶ [...] Mijn eerste contact met de politie kwam toen ik tien jaar oud was en met een stelletje vriendjes aan het *kanaries*-afgooien was op straat. Vóór we het wisten kwam er een inspecteur de hoek om. [...] De hoofdagent stapte af, pakte me bij een oor en sprak in correct Amsterdams: 'So, *kanaries* afgooie, hè? De peblieke feiligheit in gefaar brenge, hè? Ut is bij de knijne af! Mee naar 't bero, jij.' [...] Geen van beide kwam, alleen een traag en achterdochtig proces verbaal ('Wat? In Amsterdam geboren? Nou geen wilde verhalen ophange. De waarheit! enz.), terwijl de inspecteur intussen een knots van een sjekkie rolde en zich met een groene zakdoek het zweet van een dikke rode nek wiste.⁸⁷

In bovenstaand citaat probeert Robinson een stereotiepe beeld te schetsen van de Hollandse politieman, waarin hij licht ironisch opmerkt dat de man in correct Amsterdams spreekt en bepaalde uiterlijke kenmerken heeft ('een dikke rode nek'). Later volgt nog een voorbeeld waarin zijn hybride Indo-positie tegenstrijdige reacties (van de 'ander') oplevert. Bovenstaand citaat geeft een voorbeeld van een ironische opmerking (dus over het Amsterdams accent). Robinson gebruikt ironie in beide bundels in overvloed om de identiteit van de 'ander' en de verschillen tussen afzetpunten die hij gebruikt (verschillende identiteiten) te accentueren.

3.1.1 Ironie

Ironie is bij uitstek een geschikt middel om te gebruiken in verhalen waarin een zoektocht naar identiteit centraal staat, omdat 'de ironische werking (komisch, wrang of tragisch) steeds op het principe van contrast berust.'⁸⁸ Joep Leerssen stelt dat een identiteit wordt opgebouwd uit contrasten tussen identiteiten (dat wat de ene identiteit kenmerkt, kenmerkt de andere identiteit door een gebrek daaraan). Ironie laat zich uitstekend lenen om een standpunt over zo'n contrast kracht bij te zetten. 'Ironie als stijlverschijnsel beperkt zich tot verbale ironie. Een uiting is ironisch als er een afstand bestaat tussen wat er gezegd wordt en wat er bedoeld wordt.'⁸⁹

⁸⁶ Robinson 2011, p. 58.

⁸⁷ Idem, p. 59-60.

⁸⁸ Van Boven & Dorleijn, p. 265.

⁸⁹ Idem, p. 155.

Robinson heeft in de ironie een dankbaar stijlmiddel gevonden om zich te verzetten tegen het koloniale gedachtegoed, zoals Edward Said heeft beschreven in zijn *Oriëntalism* (zie 2.2 Het koloniale discours). Hij doet dit door juist dat koloniale gedachtegoed – dus ironisch – uit te dragen. Een voorbeeld van dubbele ironie⁹⁰ is onderstaand citaat, waarin hij opmerkt dat Indo's 'onontwikkelde bruine broeders' zijn. In dit verhaal gaat het over het assimilatiebeleid van Nederland ten tijde van Robinsons aankomst. Dit lijkt in eerste instantie wellicht een denigrerende (en racistische) opmerking, maar het is wel degelijk een verwijzing naar het Europese koloniale superioriteitsdenken en de ironie wil dat het ook wel degelijk een 'opdracht' vanuit het assimilatiebeleid was om voorlichting te geven aan migranten over Nederlandse gewoonten en gebruiken:

Dacht je soms dat hier deuren van vrienden opengaan, zoals in Indonesië? Niks hoor, hier komen ze zo met de duim: doorsturen naar sociale zorg. Wat moet ik doen? Verstandig zijn, zegt men. Mooi schrijven, niet jokken of althans voorzichtig jokken. De cultureel uithangen, voorlichting geven over schoon Holland aan onze onontwikkelde bruine broeders.⁹¹

Een ander voorbeeld van ironie wordt gegeven in 'Een winterse zomer in Holland' uit *Een land met gesloten deuren*. In dit verhaal hekelt Robinson de Nederlandse wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog. Tijdens het proces van die wederopbouw worden volgens Robinson standvastige principes van Hollanders voor eigen gewin overboord gegooid. Hij stelt duidelijk het Westen tegenover het Oosten ('Men haat hier blijkbaar op een andere manier dan in het Oosten'⁹²), waarin de ironie is dat alles uiteindelijk om geld draait in het Westen: alles moet daarvoor gedaan en gelaten worden. Hij beschrijft de (naar zijn mening) ordelijke en materialistische aard van Hollanders:

Hollanders vinden het helemaal niet erg met Duitsers te spreken in hun taal. De haat van de oorlog lijkt volkomen verdwenen te zijn. Nergens, ook in kranten of tijdschriften niet, vind je nog hatelijke of scherpe artikelen tegen Duitsland. Men haat hier blijkbaar op een andere manier dan in het Oosten. Trouwens, als je vele Duitse industrieproducten ziet op de Nederlandse markt en je leest hoeveel Nederland naar West-Duitsland exporteert, als je je realiseert hoe goed er aan beide kanten aan elkaar verdiend wordt, dan beseft je ook wel hoe nutteloos en schadelijk haat in vreedstijd is. Als je in het Oosten zo lang anders gewend bent, treffen die dingen je toch. [...]

Als je weet welke rayons plat gelegen hebben en je dus getroffen wordt door de hoeveelheid opbouw, komt daar nog bij het respect voor de allure waarmee men gepland en gebouwd heeft. De wijidheid van de Blaak, de compositie van het Beursplein, de charme van de Lijnbaan, de diversiteit van de woonwijken. Inderdaad, veel belangrijker dan culturele, sociale of welke andere opbouw is de werkelijke, de letterlijke opbouw: banken, scholen, winkels, woonhuizen.⁹³

⁹⁰ '[...] *dubbele ironie*. We lezen een tekst ironisch: 'de schrijver zegt a, maar hij bedoelt natuurlijk het omgekeerde, -a'; maar dan blijkt dat deze ironie weer geïroniseerd wordt: uiteindelijk bedoelt de schrijver, schokkend genoeg, wel degelijk a!' (Van Boven & Dorleijn 2010, p. 155)

⁹¹ Robinson 2012, p. 99.

⁹² Idem, p. 20.

⁹³ Idem, p. 20-21.

De ironie in dit stuk zit hem in Robinsons bevestiging dat het belangrijker is om alle uiterlijke schijn op te bouwen en niet de sociale en ‘menselijke’ aspecten als prioriteit te stellen in die opbouw van een naoorlogse stad. Hij bedoelt echter dat juist die andere niet-zichtbare opbouw prioriteit moet zijn.

Hij gebruikt ironie dus om bestaande (heersende) stereotypingen te accentueren, om daarmee eigenlijk te bevestigen hoe absurd hij die stereotypingen vindt. Die ironie uit zich zo nu en dan op tamelijk hilarische wijze. Humor die de kracht van overtuiging heeft in zijn representatie van de ‘ander’ (in dit geval van de Hollanders):

Nu wenst men alleen te sterven 1ste klasse in de *Rumah Sakit Pusat* (ziekenhuis), wat ik wel heb horen vertalen met Huis van de Zieke Navel, maar die Hollanders leren nooit Indonesisch.⁹⁴

Nog vele citaten zullen volgen waarin een ironische werking valt aan te wijzen, maar die niet vanwege deze werking genoemd worden. Desalniettemin zal ik hier zo nodig op wijzen, zeker als het van belang is voor desbetreffende bevindingen.

3.1.2 Taalgebruik als symbool voor stereotypering

Een ander symbool voor de stereotypering en begrenzing van identiteiten, is de taal of het accent van opgevoerde personages of bevolkingsgroepen. Accenten van Indo’s, Indonesiërs en Hollanders gebruikt Robinson (wederom vaak op ironische wijze) om uit te leggen hoe hij een andere identiteit ziet of om af te rekenen met een heersende stereotypering. Niet geheel onbelangrijk is te vermelden dat beide bundels zijn geschreven in het Nederlands met hier en daar het gebruik van woorden afkomstig uit het Petjo. ‘Het Petjo is een gemengde taal die vanaf ongeveer de tweede helft van de negentiende eeuw tot de onafhankelijkheid van Indonesië in Nederlands-Indië gesproken werd. [...] Tjallingie Robinson leefde in zijn kinderjaren in Batavia en sprak het Petjo dat gebaseerd is op het Bataviaas Maleis (Jakartaans) en het Nederlands.’⁹⁵ Er bestaan vooroordelen over het Petjo. Zo zou de taal met name in de lagere sociale milieus worden gesproken en niet als op zichzelf staande taal worden beschouwd, maar ‘als een verbastering van het Nederlands, als een kromtaal, waarin Nederlandse zinswendingen ‘foutief’ gebruikt werden.’⁹⁶ Het is een rode, maar ietwat subtiele en zijdelingse, draad in de twee bundels.

Een belangrijk element bij de analyse van een verhaal is volgens Leerssen dat de historische context in een literair verhaal niet los gezien kan worden van de analyse van dat verhaal.⁹⁷ Dat het Petjo gebaseerd was op het ‘Laag-Maleis’, is een belangrijk gegeven, omdat die taal door Europeanen

⁹⁴ Robinson 2011, p. 209.

⁹⁵ Van Rheeden, p. 44.

⁹⁶ Idem.

⁹⁷ Leerssen 2007, p. 28.

ten tijde van het kolonialisme 'schadelijk werd geacht voor de geestelijke ontwikkeling van het kind.'⁹⁸ Het zich niet goed uit kunnen drukken in het Nederlands werd als een gebrek aan intelligentie gezien.⁹⁹ Robinson speelt met (de absurditeit van) dit vooroordeel in zijn beschrijving van de Indonesiër, wederom (meestal) op ironische wijze (ditmaal vanuit de Hollandse 'Tante Trui'):

De meeste mensen hier waren donkere heidenen en brabbelden een vreemd taaltje.¹⁰⁰

Waarop de (hybride) ik-figuur zijn Hollandse 'Tante Trui' beschrijft als een vrouw die vreemd sprak en aparte gewoonten had:

Ze had van die typische Hollandse pleziertjes die voor ons altijd zeer merkwaardig bleven. Ze vond het bv. leuk om in een klappertuin te picknicken, omdat ze het zo mooi en wijd vond onder de palmen. Ze sprak altijd van bananen in plaats van pisang en zei 'bedis' i.p.v. 'pedis'. Ze noemde sajoer 'saus' en sprak de Indonesische g nooit dik uit als in 'garçon'.¹⁰¹

In het eerder aangehaalde citaat over de hoofdagent die 'correct Amsterdams' spreekt, waarop het accent fonetisch door Robinson wordt uitgeschreven, bevestigt Robinson de Nederlandse (superieure) gedachte dat een Nederlands accent per definitie perfect is en een volledig geaccepteerde taal betreft, maar weerlegt dit ook meteen door het accent fonetisch uit te schrijven, waardoor natuurlijk overduidelijk wordt dat een plat Amsterdams accent verre van 'Standaardnederlands' (ABN) is. Als de kleine Tjalie op een school in Amsterdam onderwezen wordt over 'zijn' Indië en hij als 'ervaringsdeskundige' daar iets over mag vertellen, wordt hij door zijn afkomst en accent als karikatuur weggezet (de Europese versie van zijn naam wordt door Robinson nog gebruikt, maar dit mocht niet baten):

En als Charles z'n kennis mocht spuien en trots de plaatsjes afraffelde langs de spoorlijn van Batavia naar Soerabaja, dan lachte de klas zich het heen en weer van dat rare gebrabbel.¹⁰²

Robinson probeert kortom, door de stereotypering die typerend is voor het koloniale discours uit te vergroten en te ironiseren, een grote nuance aan te brengen in dit Europese superioriteitsdenken. In 'In de Bijenkorf met Olèh' uit *Een land met gesloten deuren* legt hij uit waarom hij dit doet (de verhalen in deze bundel zijn geschreven na zijn overtocht naar Nederland):

⁹⁸ 'Het ontstaan van Petjo hangt nauw samen met de specifieke gemengde identiteit van de Indo's. De Nederlands-Indische samenleving was een zeer hiërarchische samenleving: de Nederlanders vormden de elite en spraken 'gecivileerd' Nederlands, de Indonesiërs hadden de laagste maatschappelijke positie en spraken Maleis of een lokale taal, en de Indo's vormden een groep met een status tussen die van de inheemse bevolking en de Nederlanders in.' (Van Rheeden, p. 45)

⁹⁹ Van Rheeden, p. 44.

¹⁰⁰ Robinson 2011, p. 33.

¹⁰¹ Robinson 2011, p. 35.

¹⁰² Idem, p. 80-81.

Wat wil je, een mens blijft altijd mens. En pas nou merk je dat je in het oude Indië en het nieuwe Indonesië wel wat al te vlot gemopperd hebt op de totoks, die zo lang hardnekkig hun Hollandse gewoonten bleven handhaven. Want wat doe je zelf in Holland? Je bent hier *plus betawies que betawie*. Ik moet eerlijk bekennen: ik eet nog steeds alle dagen rijst. Misschien is het wel duurder dan *kentong* (aardappel), maar als je maar niet vergelijkt, is niets duurder of goedkoop, alles is gewoon. Ik eet dus gewoon alle dagen rijst. Wat de meeste Indische mensen toch ook weer niet doen. Dat zeg ik er eerlijk bij. En als ik met mensen van-toen-en-van-dáár omga, spreek ik haast natuurlijk 'krom'. Daar! Waarom zeg ik krom tussen aanhalingstekens? Omdat het voor ons niet krom is. Het is toen-en-dáár altijd krom geweest, omdat iedereen je scheef of zelfs bestraffend aankeek als je zo praatte. Maar hier kijkt niemand boos. Men verwacht van bruine mensen blijkbaar niet anders dan dat ze een beetje gek praten. En onder ons is het natuurlijk helemaal goed.¹⁰³

Hij heeft begrip gekregen voor de drang van de Hollander in de tropen om de eigen gewoonten en gebruiken in stand te houden, omdat hij in Holland heeft ervaren dat juist die bekende gewoonten en gebruiken houvast bieden in een vreemde omgeving. Hij verwerpt niet dat het eveneens vanuit een superieure drang is geweest dat de Hollander dacht 'zijn beschaving' in het Oosten te brengen, maar constateert dat het tevens vanuit een gevoel van eigenwaarde en zelfbehoud was. Zijn sympathie voor de Hollander in de tropen is pas ontstaan toen hij de overtocht naar Holland had gemaakt en moest ervaren hoe moeilijk het is om te 'assimileren' en dat juist in een nieuwe en vreemde omgeving een grote drang naar het 'bekende' ontstaat.

¹⁰³ Robinson 2012, p. 85-86.

3.2 De Aziaat en de Indonesiër

In beide bundels van Robinson worden (afwisselend) verschillende nationaliteiten opgevoerd. De Indonesiërs (door Robinson vaak Inlanders genoemd) en de Nederlanders (door Robinson altijd Hollanders genoemd) zijn hierin oververtegenwoordigd en tevens vaak onderwerp van het verhaal, maar ook in mindere mate worden Britten, Fransen, 'Arabieren', Chinezen en Indo's genoemd. Grofweg maakt Robinson in zijn stereotyperingen een onderscheid tussen nationaliteiten die zich Aziatisch mogen noemen en nationaliteiten die zich Europees mogen noemen.

Er zal bestudeerd worden hoe Robinson dit onderscheid maakt en hoe hiermee een anti-identiteit tot stand komt. Om te beginnen wordt de stereotypering van de Aziaat en daarmee in het bijzonder de Indonesiër bekeken.

3.2.1 Een positieve anti-identiteit

De gangbare (stereotype) gedachte dat de koloniale Europeaan beschaving bracht in het Oosten en dat de gekoloniseerde bevolking afhankelijk was van blanke overheersers, is verre van genuanceerd. De nuance moet in twee vertekeningen gezocht worden. Ten eerste volgt men in deze gedachte de overlevering van de westerse stereotypering omtrent kolonialisme in plaats van de overlevering van de ervaringen van de inlandse bevolking (en de kolonisator). Waarmee de Europese beeldvorming die Said in zijn *Orientalism* probeert bloot te leggen nogmaals wordt herhaald. In deze hardnekkige redenering waren enkel de Europeanen verantwoordelijk voor iedere vorm van opbouw en economische en maatschappelijke bloei. Dat discriminatie (naar huidskleur en ras) en overheersing een logische verklaring geven voor deze redenering, betekent niet dat 'de weerbaarheid en de maatschappelijke flexibiliteit van mensen, alsmede het feit dat de nieuwkomers afhankelijk waren van degenen die al eeuwen in Nederlands-Indië leefden'¹⁰⁴ onderschat moeten worden. Die afhankelijkheidsrelatie werd door Europa ten tijde van het kolonialisme (en tot ver na die tijd) hardnekkig ontkend, maar was in feite een realiteit. De witte overheerser was nu eenmaal afhankelijk van de 'inbreng van de Indonesiërs en de gemengde kinderen van het land'¹⁰⁵ om als kolonisator (naar Europese maatstaven) van belang en succesvol te zijn. Ten tweede moet een nuance gezocht worden in de interpretatie van de geschiedenis van de gemeenschap in Nederlands-Indië. 'Al vanaf de VOC-tijd was Indië een mengcultuur, waarin het Aziatische domineerde'¹⁰⁶, maar waarin ook de vermenging met Europeanen een feit was.

Robinson wil aantonen dat deze gedachte een vertekend beeld schetst van de daadwerkelijke stand van zaken in Nederlands-Indië ten tijde van het kolonialisme. Door juist een anti-identiteit te beschrijven van die Mestiezencultuur in Nederlands-Indië. De verwarring die misschien kan ontstaan, is dat 'anti' in het woord anti-identiteit een negatieve connotatie zou kunnen hebben, maar Robinson laat zien dat die anti-identiteit dus juist ook een positieve omschrijving van de 'ander' kan zijn.

¹⁰⁴ Willems 1994, p. 20.

¹⁰⁵ Idem.

¹⁰⁶ Idem.

De Azaat en in het bijzonder de Indonesiër (de ‘ander’) wordt door Robinson in ‘Herinneringen aan een lebaran met Tjang’ geschetst als een warme familieman, die genoeg heeft aan en zijn geluk vindt in een relatief primitieve, maar noodzakelijke (om te overleven), vorm van leven. Zijn bewondering hiervoor steekt Robinson niet onder stoelen of banken, zich er terdege van bewust dat die bewondering door zijn Europese achtergrond en vanuit het Europese superioriteitsdenken (kenmerkend voor het koloniale discours) misplaatst zou moeten zijn:

[...] dan pas komt de werkelijke *lebaran* (einde van de Islamitische vastentijd) en ebt de agitatie in de straten zó plotseling weg dat je bijna zou geloven dat het werkelijk waar is dat alles wat Indonesisch is op bezoek is bij de familie in de *oedik* (platteland). Pas als je dat bedenkt en je merkt dat je er zo’n beetje tegen aan staat te kijken als tegen een nogal sentimenteel en misschien ook belachelijk gebruik van een vreemd volk, merk je wat je mist. [...] Het waren eigenlijk heel merkwaardige visites, want tenslotte was ik een Europese meneer en ik was geweldig pienter. [...] En zij waren doodgewone mensen die rijst plantten en goudvissen kweekten en met veel moeite hun naam konden schrijven. Er was een wereld van verschil en die bleef ook bestaan als we samen ’s avonds op de *bale-bale* (rustbank) zaten te praten over heel eenvoudige zaken, waar je niet bij hoefde na te denken en waarbij je je opeens als zeer ontwikkeld westers denkend wezen heel hulpeloos en klein kon voelen. Want bij al hun bescheidenheid waren deze mensen in de grond sterk, onafhankelijk en onaantastbaar. Zij hadden mij en mijn mooie, knappe wereld niet nodig.¹⁰⁷

Om een afstand te creëren tot de Indonesiërs identificeert Robinson zich hier op ironische wijze met de Westerse poort (‘tenslotte was ik een Europese meneer en ik was geweldig pienter’¹⁰⁸). Waar die Indonesische familiebijeenkomsten voor anderen dan ‘sentimenteel’ en ‘belachelijk’ leken, ze dienden wel degelijk een (menselijk) doel. In onderstaand citaat zet Robinson zijn ‘Indisch-zijn’ heel duidelijk tegenover het traditionele gebruik van de Indonesische families dat hij naar hen opkijkend benijdt:

[...] Maar bovendien: de band met de clan is vernieuwd en op veel intensievere wijze dan hoeveel brieven ook kunnen doen. In de Indische familie ging en gaat natuurlijk de lebaran praktisch ongemerkt voorbij.¹⁰⁹

De Indische familie heeft, net als Europeanen (in het Oosten), niets met de Islamitische viering die door de Indonesiërs wordt gevierd. Robinson neemt dit culturele gebruik als contrasterend symbool tussen de Indo’s en de Inlanders (de Indonesiërs). De Inlander fungeert in dit voorbeeld als afzetpunt van de Indo. Dit afzetpunt is niet een negatief afzetpunt, want de Indo verlangt naar eenzelfde gebruik, omdat hij merkt dat hij het mist.

¹⁰⁷ Robinson 2011, p. 24-25.

¹⁰⁸ Idem, p. 25.

¹⁰⁹ Idem, p. 27.

3.2.2 De Indonesiër

Robinson heeft een aantal stereotiepe symbolen en kenmerken van de Indonesiër (en vaak ook van de Aziat in het algemeen) die hij in zijn totstandkoming van deze stereotypering meermaals in de twee bundels laat terugkeren. Robinson gebruikt veel adjectieven om zijn standpunten kracht bij te zetten (in zijn stereotypering van de Hollander of Europeaan gebruikt hij adjectieven zo mogelijk in nog grotere getalen). Het betreft de volgende kenmerken en symbolen (ter verduidelijking zal ik per kenmerk of symbool een bijpassend citaat geven):

1. Familiemens:

'Er zijn mensen die al die oom-en-tante-zeggerij hier in de Oost maar verwekelijkt sentiment vinden, maar ik geloof toch dat je dat anders moet bezien. In welke milieus heb je die oom-en-tante-zeggerij veel? In de benarde milieus.'¹¹⁰

2. Eenvoudig:

'Als ik bij Oemar logeer bijvoorbeeld, midden in de desa, waar geen elektrisch licht is en ook geen waterleiding, ja waar zelfs Europese meubelen ontbreken, is de sfeer wél goed. [...] Je komt dan tot een merkwaardige ontdekking: dat minder comfort meer tevredenheid met het gezin maken moet. Hoe meer werk er te verdelen valt, hoe meer comfort er te verdelen valt, hoe dichter je bij elkaar komt.'¹¹¹

3. Jager en natuurmens:

'Een bosmens is bijvoorbeeld van nature een sober mens met heel bescheiden seksuele gevoelens. Al die verhalen van supererotiek van wilde stammen is allemaal nonsens. Ja, als je de verhaaltjes aanhoort (alle mannen zijn nu eenmaal snoevers), dan kan je er mooie dikke boeken mee vol schrijven, die in Europa gretig gelezen worden. Maar vergeleken bij de verborgen desa's in de Indonesische (of Afrikaanse of Amerikaanse) rimboe is juist het beschaafde Europa één grote cultuur van erotomanen. Want de bosmens heeft het te druk met te leven om nog te piekeren over allerlei kapsones.'¹¹²

4. Avonturier:

'[...] Chinezen, Atjehers, Arabieren, Baliërs. [...] Het was het soort mensen waarvan ik dacht dat ze alleen bestonden in avonturenromans. [...] Moedige zeevaarders, roekeloze dobbelaars, zo simpele mensen dat zij vierde klasse reisden. Met mij. Ik hoorde verbazingwekkende verhalen en leerde excentrieke mensen kennen. [...] maar dan kijk je naar je Madoerese buurman die volkomen onberoerd blijft, kalm en berustend over de zee uit kijkend. [...] Je denkt aan die Madoerees altijd weer. Hij is pas werkelijk mens. Hij heeft geen titel en hij heet alleen maar Jatim. En dat betekent: wees. Hij is een selfmade man en hij reist onder de Inlanders. Je denkt aan de eerste man die de aarde

¹¹⁰ Robinson 2011, p. 31

¹¹¹ Idem, p. 47.

¹¹² Idem, p. 99-100.

rondzeilde, een Indonesiër, [...]. Deze man heeft hardheid gehad en taaheid en vasthoudendheid, moed en avontuurlijkheid.¹¹³

Je zou met kunnen opvoeren dat dit rijtje identiek zou kunnen zijn aan een willekeurig rijtje eigenschappen van Indonesiërs gemaakt door een koloniale overheerser of anderszins een Europeaan die leefde in Europa ten tijde van (of voor) de koloniale periode. Wat ik hiermee wil zeggen is dat Robinson ook hier weer speelt met de koloniale stereotiepe beeldvorming, maar precies die eigenschappen die normaal als negatief werden bestempeld, buigt Robinson om naar positieve en zeer bewonderenswaardige eigenschappen. Om zijn standpunt kracht bij te zetten, komt de Europeaan er in deze verhalen tegelijkertijd bekaaid vanaf, juist door die eigenschappen van de Indonesiër. Robinson bestrijdt stereotypering met stereotypering.

3.2.3 De Chinees

Arabieren en Chinezen worden vaak door Robinson in één zin genoemd naast Indonesiërs ('Soms speurden die ogen mens na mens af: Arabier, Inlander, Chinees, Chinees, Inlander en dan opeens zagen ze mij zitten en bleef het oog langer tasten: 'Wat is dat opeens voor een rare *orang* (mens)?'¹¹⁴).

Hij ziet in hen één type mens vertegenwoordigd. Een groep mensen waar hij tegenop kijkt. Je zou ze, zoals eerder voorgesteld, de 'Aziaten' kunnen noemen. Zijn stereotypering van de Chinees springt daarbij in het oog, omdat daarin een fascinerende bewondering valt te ontdekken. In het verhaal 'Handel aan de Poort der Vruchten' staat de Chinees Ho A Tong centraal. In de onoverzienbare drukte van een 'vruchtenmarkt', krijgt deze Chinese man enkel positieve eigenschappen toegeschreven door Robinson, zoals kalmte, rust, vriendelijkheid, hartelijkheid, betrouwbaarheid, nauwkeurigheid en 'schoon' (van schoonheid). Tegen de achtergrond van de drukke markt, beschrijft Robinson de Chinees. Het contrast met de drukke markt kan haast niet groter zijn:

Ergens achter deze kraampjes in een doodgewoon huis, zonder enig reclamebord, staat een aan publicerend Djakarta overbekende fabriek, de clichéfabriek van Ho A Tong, een rustig en bekwaam man, die kalmpjes zijn gang gaat, evenals goede wijn geen krans nodig heeft. A Tong behoort tot de garde waarvan men zegt dat hij langzaam uitsterft. Hij is namelijk volkomen betrouwbaar. Zijn werk is altijd goed of uitstekend, en hij is veel meer dan een vent die zomaar koopwaar levert voor geld; hij is een goed vriend en een baken in de nood. Zijn hulpvaardigheid verbergt hij vaak achter een masker van gebrom en gemopper, omdat een mens nooit rust heeft en altijd maar weer klaar moet staan voor een ander. Wat hij niettemin trouw doet.¹¹⁵

¹¹³ Robinson 2011, p. 89-90.

¹¹⁴ Idem, p. 87.

¹¹⁵ Idem, p. 158.

Zelfs de betekenis van zijn naam in het Chinees vindt Robinson prachtig:

A Tong schrijft mijn naam op zijn Chinees, dus met het teken voor 'tja' in de zin van 'onderzoeken', en 'lie' in de zin van 'schoonheid'. Dat is dus nog wat anders dan een verduivelde verbastering van een fatsoenlijke Europese naam. Het ideologische teken voor 'lie' is de voorstelling van boom + dageraad. Kan je je iets schoners voorstellen?¹¹⁶

In het Europees is zijn naam (hij doelt op de Engelse naam 'Charlie') 'fatsoenlijk', een eigenschap die hij meermaals in zijn beschrijving van de Europeaan of Hollander herhaalt, maar die hij niet als iets positiefs ziet (eerder als een soort schijnheilige eigenschap). Om nog maar te zwijgen over de Indische 'verduivelde verbastering'¹¹⁷ 'Tjalie'. Dit bedoelt hij ironisch, omdat de Indo door de 'fatsoenlijke' Europeaan (en vanuit het koloniale discours) als een nazaat van de onderontwikkelde Inlander wordt gezien. Maar dan de Chinese betekenis, die door zijn schoonheid moet aantonen hoezeer de Chinees als voorbeeld wordt gezien door Tjalie. De Chinees wordt voorgesteld als een soort ultieme positieve anti-identiteit, maar hoe Robinson zijn Indo-identiteit afzet tegen de Chinees blijft impliciet.

3.2.4 De Indonesiër tegenover de Hollander

Een paar voorbeelden van positieve eigenschappen – negatieve eigenschappen, behalve in een ironische context, worden door hem niet genoemd – van de Indonesiër in Robinsons bundels zijn de revue gepasseerd, maar wat het meest opvallend is aan de identiteitsvorming van de 'ander', zijn de tegenstellingen tussen identiteiten. De twee grootste 'anti-identiteiten' worden door Robinson tegenover elkaar geplaatst. Dit heeft twee uitwerkingen als gevolg. Ten eerste worden stereotiepe ideeën van Europeanen over Indonesiërs (hij doelt op het koloniale discours) hiermee ontkracht, omdat de Europeaan 'nog erger' is dan dat stereotiepe beeld en die Europeaan daarmee geen recht van spreken heeft (al zou er ook maar een kleine kern van waarheid in zijn ideeën schuilgaan). Een mooi voorbeeld hiervan is de tegenstelling die wordt gebruikt in 'Spookverhalen op het achtererf' over een typisch Indonesisch gebruik om in de familiekring griezelverhalen aan elkaar te vertellen. Hierin stelt Robinson dat deze traditie uit zijn context wordt gehaald door de Hollander en dat de Europeaan (later zal worden ingegaan op het afwisselende gebruik van Hollander en Europeaan in zijn bundels) door gebeurtenissen in het echte leven pas echt kan griezelen. De 'ondefinieerbare geluiden'¹¹⁸ die in de Indonesische huizen 'met hun vele duistere hoeken'¹¹⁹ nu eenmaal te horen waren, werden 's avonds in huiselijke kring verteld. 'Je vertelde van de griezelverhalen die je op school gehoord had, van mensen die zich hadden verhangen in lege huizen, van *koentilanaks*, *tjoeliks*, *gondoroewo's* en *keblekans*.

¹¹⁶ Robinson 2011, p. 158-159.

¹¹⁷ Idem.

¹¹⁸ Idem, p. 48.

¹¹⁹ Idem.

Er is door Hollanders vaak verkeerd geoordeeld over deze verhalen. Indonesiërs zouden leven in terreur; goenagoena en bemakerij zouden het leven abnormaal maken. Maar dat is allemaal veel te sterk overdreven.¹²⁰ Robinson speelt in dit verhaal met de tegenstelling van de 'nuchtere' Hollander (als stereotypering) tegenover de daadwerkelijk nuchtere Indonesiër. Daar waar de omgeving nu eenmaal om het vertellen van spookverhalen vroeg in 'de stille nacht met zijn vreemde geluiden'¹²¹ en dit door Hollanders als een enge en mysterieuze gewoonte werd gezien, gebeurde in Europa in het 'echte leven' pas echt enge dingen. Robinson schrijft hierover ironisch:

In Europa moet trouwens omstreeks die tijd ook veel aan bovennatuurlijke liefhebberijen gedaan zijn en hield men ook wel van een potje griezel. In kranten stonden vaak verhalen van bijvoorbeeld levend begraven mensen ('Toen de tombe na tien jaar geopend werd, lag voor de ijzeren deuren het geraamte van de bruid, nog gehuld in haar bruidsjaпон en sluier, de handen geklemd om de tralies'), van massamoordenaars als Landru en Jack the Ripper, ook van spookhoeven en zwarte voorstellingen van mensen als Houdini en de noodlotsverhalen van de Egyptische koningsgraven. Dat waren in feite Europese angstverhalen waar geen gondoroewo aan kon tippen. Vooruit, doe maar in het pulletje.¹²²

Hij stelt dat de Europese angst voor griezelverhalen uit Indonesië een schijnheilige vorm van angst is, omdat Europeanen bang zijn voor verhalen die enkel ter vermaak worden verteld, terwijl de daadwerkelijke gebeurtenissen in Europa juist angstaanjagend zijn in de ogen van de Indonesiërs en Indo's. De idee van een nuchtere Europeaan, een stereotypering die door de Europeaan zelf vaak wordt opgevoerd, wordt dus ontkracht door Robinson en daar zet hij de nuchtere Indonesiër juist tegenover, die dus de humor inziet van een griezelverhaal en de beschaafde Europeaan relativeert door misdadige gebeurtenissen in Europa.

Ten tweede zou je kunnen stellen dat door zijn fanatieke ontcrachting van de stereotiepe Indonesiër (zoals die bekend stond in Europa) door middel van de tegenstelling Indonesiër-Hollander (of Europeaan), juist een (negatief) stereotiepe Hollander door Robinson wordt geboren. Uiteraard draagt deze beeldvorming bij aan de 'anti-identiteit' van de Hollander of vaak ook de Europeaan (over het gebruik van Hollander en Europeaan door elkaar heen kom ik later te spreken):

Eigenlijk gaat de vergelijking niet op, want de ingewanden van de buik zijn toch wel schoon en mooi, alleen wat er in zit is smerig. Maar in de buik van Djakarta zijn de kampongs smerig, maar het leven erin en vooral de mensen zijn mooi. Ze zijn schoon, welgebouwd en veel gezonder dan men wel denkt. Ze zijn altijd opgewekt, want men pleegt in de kampong niet te koop te lopen met zijn zorgen en ellenden. Ze hebben een fantastisch vermogen om hardnekkig de lichtkant van het leven te blijven zoeken onder omstandigheden die hardnekkig even slecht blijven. Een Europese samenleving vervuilt en verliederlijkt onder zulke omstandigheden binnen een halfjaar (denk maar aan vele

¹²⁰ Robinson 2011, p. 49.

¹²¹ Idem.

¹²² Robinson 2011, p. 49-50.

jappenkampen), maar de kampongman verstaat de merkwaardige kunst van onaanraakbaar te blijven voor vuil.¹²³

Het overlevingsinstinct van de Indonesiërs is in bovenstaand citaat groter dan dat van de Europeaan. Het contrast tussen de leefomgeving van Jakarta en menig stad in Europa is groot, maar dat is volgens Robinson maar uiterlijke schijn, want de mensen die leven in Jakarta zijn mooier en schoner dan de mensen die in Europa wonen. Men kan in Jakarta beter omgaan met uitdagingen en tegenslag in het leven en bovendien is men veel positiever ingesteld (opgewekter).

¹²³ Robinson 2011, p. 220.

3.3 De Europeaan en de Hollander

3.3.1 Een verachting van de 'Europese beschaving'

Robinson associeert Europa in *Kind van Batavia. Verhalen van een straatslijper*, waarin verhalen staan die hij schreef in de tijd dat hij nog in Nederlands-Indië woonde, met een modern leven. Als hij in de grote stad Jakarta verblijft, maakt hij daarom vaak de vergelijking met een Europese levensstijl:

Ver van huis bereikte mij het bericht van Tante Truis plotselinge dood en nog steeds kon ik niet, weigerde ik, de betrekking te zien tussen dit leven en die zielige Tante Trui. Pas toen ik in de stad terugkwam, in het gevoelloze mechanische leven met deegzachte en toch keiharde mensen, met de hypocrisie en de verweektheid, liefdeloosheid en egoïsme, toen pas begreep ik op eens Tante Trui en het wonder dat zich aan haar voltrokken had en dat geen veilig stadsmens begrijpen kon.¹²⁴

Dat moderne leven ziet hij niet als een positieve vooruitgang, omdat hij heeft moeten constateren dat de moderne Westerse beschaving in tijden van oorlog geen praktisch overlevingsinstinct kent, waardoor de Europeaan in tijden van oorlog in Nederlands-Indië juist moest meevaren op de (praktische) kennis en kunde van de inlanders en Indo's:

In deze moeilijke tijden hebben duizenden en nog eens duizenden Indische jongens de hemel mogen danken dat ze *anak tanah Djawa* (kind van Java's bodem) waren. Al onze onbewust opgenomen natuurlessen van Ma, van oma Tjang, van baboe en *kebon* (tuintjongen), hebben ons hier het leven gered en vaak met ons het leven van skeptische Hollanders en hautaine Britten. [...] De knapste Indische jongen was onder zulke omstandigheden vaak een weerloze lummel en de domste tolol van het verre onderneminkje een redder in nood. In één jaar krijgsgevangenschap leerden we meer natte his dan in al die jaren pientere studie op de lagere school en hbs. [...] Je lag niet in je *tampatje* (matje) weg te rotten zoals de Britten, maar je strompelde overeind en zocht op de wegberm naar kruiden.¹²⁵

Robinson veracht de Europese beschaving en de Europeanen. Hij gebruikt de term 'beschaafd' meermaals ironisch in combinatie met Europeanen, waarbij hij die belezenheid juist heeft gebombardeerd tot een vorm van onkunde en opschepperij in zijn twee bundels:

Moeten we Engelsman zijn om iets van de gratie en ranke schoonheid van de palmen te beseffen? Of een Somerset Maugham om er lyrisch van te kunnen worden? De enige lyriek die mij als Hollander (van afkomst) van de palmen bekend is, stamt nog uit mijn schooldagen. 'Waar het wuivend loof der palmen / Schittert in de zonnegloed!' zong ik als kleine jongen op de lagere school en daar was nu eens een keer geen woord verbalisme bij (zoals in het smetvrije Nederlandse bloed), want zelfs de dichtbebouwde wijken in de hoofdstad spreidden een rijke palmweelde tentoon.' [...] Over magie van de waringin las je alleen in door Europeanen geschreven culturele opstellen met karrenvrachten

¹²⁴ Robinson 2011, p. 37.

¹²⁵ Idem, p. 119-120.

mysterie en mystiek. Onwezenlijk, oprecht en geëpateerd al die kletsboek over waringins, vooral toen mij later bleek dat de hardste kletsers over waringins deze boom niet eens van *karèt* of een *segon* konden onderscheiden. Ik had er echt lol over in, dat de detectiveschrijver Ucee in *De Schrik der Don Juans* de waringin in de dierentuin uitkoos om er een potige moordnares in te laten klauteren.¹²⁶

Die zogenaamde belezenheid en het daarmee gepaard gaande intellectualisme van de Europeaan, zorgt volgens Robinson voor precies dat superieure gedachtegoed (kenmerkend voor het koloniale discours) waar Edward Said en Joep Leerssen naar verwijzen. Hiermee kom ik op een van de belangrijkste instrumenten van Robinson in zijn stereotypering van de Hollander of Europeaan: superioriteit. Een superioriteit waar je in tijden van honger en oorlog niets aan had:

De Britten hoonden ons, maar toen later de geur van kokend hondenvlees door het kamp zweefde, capituleerden ze zonder slag of stoot en de grootste gentleman zat later met het grootste dierlijke genoeg de oogkassen van de hondenkop leeg te zuigen. Ajo, beschaafde Europeanen, schaam je diep, schaam je diep. Ja, we schamen ons diep. We vervloeken onszelf bitterlijk, maar onze lege maag trekt ons toch naar de vuilnisbelt van de jap, onze slokdarm spot met moraal, filosofie en religie. Wat is een hongerend mens? Eén woord: een dier. Waar zijn al onze mooie levenswetten gebleven? Waar ons gevoel voor hygiëne? Het zijn bespottelijke theorieën, het zijn bekrompen vooroordelen. [...] Heb je wel eens iemand langs alle vuilnisbakken van een gevangenis zien schuiven om viskoppen, schillen en zo te verzamelen en op te eten? Net een straatkat – hij is leraar. Zijn wij mensen? Ach ja, wij zijn allemaal zeer achtbaar, zeer beschaafd, zeer intelligent en zeer cultureel. Want onze buiken zijn vol.¹²⁷

Die Europese superioriteit en de daarmee gepaard gaande luiheid reduceert Robinson steeds tot de 'clubfauteuilzitter'. In beide bundels is het symbool van de clubfauteuil een rode draad in zijn omschrijving van de Europeaan¹²⁸:

In Europa is dit literaire leven een vrij duidelijke afspiegeling van het van denken verzadigde zittende leven. Men kan in Europa, vooral in Holland, een heel normaal leven leiden als zitter in een clubfauteuil. Men kan er zelfs welvarend bij worden en men kan er zelfs een leidende persoonlijkheid bij worden.¹²⁹

De ordelijke (en administratieve) aard van de Europeaan, een andere eigenschap die Robinson zijn stereotiepe Europeaan toeschrijft, is grotendeels de oorzaak van die clubfauteuilzitter:

De Europeaan heeft zijn namen van zijn stoutste burgers als littekens gegroefd in de verste uithoeken van de aarde. En in de universiteiten van Parijs, Leiden, Londen en Heidelberg zijn de verzamelde

¹²⁶ Robinson 2011, p. 171-173.

¹²⁷ Idem, p. 130-131.

¹²⁸ Niet alle citaten waarin de 'clubfauteuil' voorkomt worden hier genoemd, want dan wordt het teveel een herhaling van zetten. In bijlage I en II zijn alle citaten wel terug te vinden tussen de overige citaten.

¹²⁹ Robinson 2011, p. 255.

gegevens met eindeloze zorg gesorteerd en ondergebracht in dikke folianten. De clubfauteuilszitter hoeft slechts zijn hand uit te steken om alles van de wereld te weten wat hij wil.¹³⁰

Het superioriteitsgevoel van de Hollander in het contact met Oosterlingen of Indo's wordt door Robinson in anekdotes over zijn jeugd pijnlijk (ironisch) duidelijk, waarin de leraar bevooroordeeld handelt:

Ik denk aan mijn klasgenoot van vroeger, die Ernest heette, maar Singkong bijgenaamd was, en een opstel schreef: 'The importance of being Singkong', welk opstel door de leraar zonder zelfs gelezen te zijn, werd verworpen als beledigende imbeciliteit, maar nochtans 100 procent cultuur van hier was. Wie schrijft nu een opstel over 'existentialisme en *taikoejing*' (dat laatste is snoepgoed, hoor). Laat Sartre vooral geen goud-op-sneebijbel worden in het huis waar rijst met *gerèh* en sambal *peté* gegeten wordt. We nemen alles van Parijs zo zwaar.¹³¹

De stereotypering van de Hollander is dus gebaseerd op dat Europese gedachtegoed van een superieure beschaving. Specifiek gebruikt Robinson in deze vorming veelal adjectieven: 'Nou is Bob een vrij hooggeplaatst ambtenaar en Jan is een achtbaar leraar'¹³², 'beschaafde Europeanen'¹³³ en 'de Hollander is op de eerste plaats een ordemens'¹³⁴ en Holland is een 'zwaar geordend land'¹³⁵. Ook is de Hollander gierig, want 'bovendien was het echt Hollands om zoveel mogelijk te krijgen voor zo min mogelijk geld.'¹³⁶

Alvorens er dieper wordt ingegaan op de stereotypering van de Hollander als afzetpunt, moet een onderscheid gemaakt worden tussen de Hollander in Holland en de Hollander in Nederlands-Indië.

3.3.2 De Hollander 'hier' en de Hollander 'daar'

In *Kind van Batavia. Verhalen van een straatslijper* maakt Robinson nog geen onderscheid tussen de Hollanders die in Nederlands-Indië woonachtig zijn (of zijn geweest) en de Hollanders in het 'verre' Holland. Sterker nog, meestal maakt hij niet eens een groot onderscheid tussen de Europeaan en de Hollander. Voor hem zijn alle Europeanen grofweg van hetzelfde laken een pak. De Europeaan staat voor hem min of meer gelijk aan een Hollander en daarom gebruikt hij vaak de Europeaan als tegenstelling van de Inlander of de Indo. Na zijn komst naar Nederland, verandert dit beeld. Om een duidelijk beeld van zijn afzetpunten te schetsen, moet dus het onderscheid blootgelegd worden tussen de Hollanders in Holland ('hier') en de Hollanders die Robinson heeft gekend in Nederlands-Indië ('daar'), omdat hij dit onderscheid in *Een land met gesloten deuren* zelf maakt.

¹³⁰ Robinson 2011, p. 256.

¹³¹ Idem, p. 145.

¹³² Idem, p. 85.

¹³³ Idem, p. 130.

¹³⁴ Robinson 2012, p. 69.

¹³⁵ Idem, p. 27.

¹³⁶ Robinson 2011, p. 88.

De belangrijkste verschuiving van zijn afzetpunten zou dus gevonden kunnen worden in zijn stereotypering van de Hollander. In zijn ‘piekerans’ die hij schreef in Nederlands-Indië (uit *Kind van Batavia. Verhalen van een straatslijper*) is zijn afzetpunt – naast de Inlander (waar hij naar opkijkt) – de Hollander (of vaak dus de Europeaan), waarin hij een vrij negatief beeld schetst van de Hollander. De enige Hollanders waar hij mee in aanraking komt, zijn de Hollanders in Nederlands-Indië. Als hij de overtocht heeft gemaakt naar Holland, draait die negativiteit om naar een positiever beeld van de Hollander in Nederlands-Indië. De nuance moet worden gezocht in identiteitsvergelijkingen. In Nederlands-Indië vergelijkt Robinson de Indonesiërs met de Hollanders, zijn twee grootste anti-identiteiten (zoals Joep Leerssen ze noemt) zet hij tegenover elkaar. Dit doet hij in de bundel *Kind van Batavia. Verhalen van een straatslijper*. Eenmaal in Holland, vergelijkt Robinson de Hollanders in Holland met de Hollanders die hij heeft gekend in Nederlands-Indië en constateert dan dat die Hollanders in Nederlands-Indië ‘zo gek nog niet’ waren:

In Holland profiteren de meesten ongenadig van andermans goedgeefsheid. [...] In Indonesië is iedere Hollander een royaal en niet hebberig mens. Ontegenzeggelijk komt dit door de invloed van het land – en zijn volk.¹³⁷

Een aantal thema’s laat Robinson aan bod komen om het verschil tussen de Hollander ‘hier’ en de Hollander ‘daar’ te verduidelijken. Een belangrijk thema is het christelijk geloof. Robinson kwam in een verzuild Holland aan nadat hij Nederlands-Indië had verlaten en ontdekt dat ‘de preektoon letterlijk leeft in elke huiskamer.’¹³⁸ Hij gebruikt dit thema om identiteitskenmerken van de Hollander ‘hier’ – iemand die enkel thuis (in zijn clubfauteuil) zit, ordelijk en beschaafd is en daarmee een hypocriet gelovige is – kracht bij te zetten:

In vergelijking hiermee lijkt de christen in Indonesië ongelovig of misschien wel heilig. Maar als je veel door de archipel gezworven hebt en christenen, ongeacht nationaliteit of stand, onder de moeilijkste omstandigheden en in de grootste gevaren welgemoed en moedig hun werk hebt zien doen, weet je wel beter. [...] Wat dus vreemd lijkt, is al die christelijke activiteit onder omstandigheden die zo ordelijk, zo lieflijk en zo menslievend zijn. Zit er misschien onder die mantel van beschaafdheid een duivel verborgen of is men zo actief bij gebrek aan feller arbeidsvelden? [...] Als ik denk aan de trouwe kerkganger in Bussum en hem vergelijkt met de planter in Zuid Priangan, wat schiet die laatste dan tekort volgens de Bussumse maatstaven? Terwijl hij veel meer christen is in het aangezicht van gevaren, beslommeringen van duizenderlei aard. Er is naast het christendom van het woord (hier) nog zoiets als het christendom van de daad (Indonesië).¹³⁹

¹³⁷ Robinson 2012, p. 45.

¹³⁸ Idem, p. 23.

¹³⁹ Idem, p. 23-24.

In 'Een ander soort Hollander' gaat Robinson uitgebreid in op de verschillen tussen de Hollander 'hier' en de Hollander die hij 'daar' heeft gekend. De Hollander 'daar' is 'fatsoenlijker'¹⁴⁰ en 'een flinker kerel'¹⁴¹. Ook is bij de Hollanders in Indonesië 'veel minder theoretisch gekanker en veel meer daadkracht.'¹⁴² Robinson geeft een verklaring voor deze verschillen in identiteit, want 'de enige oplossing moet gevonden worden in de kwestie van prestige. Het is een deel van de *white man's burden* om zich fatsoenlijk te gedragen en iedereen die lang in Indonesië geleefd heeft, kent de uitspraak: "Zoiets doe je niet als Europeaan."¹⁴³ Hij maakt zelfs de vergelijking met de avontuurlijke Indonesiër tegenover de fauteuilzitter, want 'zoals ten slotte toch maar blijkt: de avonturier is moreel van beter hout gesneden dan de durfloze thuiszitter.'¹⁴⁴

¹⁴⁰ Robinson 2012, p. 47.

¹⁴¹ Idem, p. 49.

¹⁴² Idem, p. 49.

¹⁴³ Idem, p. 48.

¹⁴⁴ Idem, p. 50.

3.4 De hybride positie van de Indo

Leerssen stelt dat een identiteit wordt vormgegeven door de stereotypering van een andere identiteit. Dat wat die andere identiteit dan kenmerkt, kenmerkt jouw identiteit in de oppositie of afwezigheid van die kenmerken. Hiermee ontstaat voor Robinson een ietwat dubieus probleem. In zijn twee bundels schetst hij twee identiteiten die hij tevens sterk uitvergroot (stereotypeert), namelijk de identiteit van de Indonesiër (en in mindere mate van andere Aziaten) en de identiteit van de Hollander (met kleine uitstapjes naar andere Europeanen). Deze identiteiten zet hij tegenover elkaar als zijn ze elkaars tegenpolen met exact tegengestelde eigenschappen. De voor de hand liggende vraag die dus gesteld kan worden vanuit de methode van Leerssen is: welke identiteit gebruikt Robinson als afzetpunt om zijn hybride Indo-identiteit te doen ontstaan? Een voor de hand liggend antwoord ontbreekt echter. Hij zet zich (desalniettemin in het voordeel van de Indonesiër) af tegen de Indonesiër, de Indonesiër bezit immers bewonderenswaardige kenmerken en vaardigheden die Robinson als 'halve Hollander' niet denkt te (kunnen) bezitten. Tot zover zou je dus kunnen concluderen dat Robinson zich identificeert met een Hollander. Uit beide bundels blijkt dat dit zo mogelijk nog minder het geval is. Robinson zet zich extreem af tegen de Hollander. Negatieve associaties worden zo vaak mogelijk herhaald, waarbij hij kenmerkende symbolen en eigenschappen, zoals de eerdergenoemde 'clubfauteuil', de 'superieure' aard van de belezen doch luie Hollander en hun materialisme en schijnheiligheid, niet achterwege laat. Hij kan zelf onmogelijk zo zijn, want hij is immers een 'halve Indonesiër'. De Hollandse identiteit als afzetpunt en als tegenpool van de Indonesiër, zou je kunnen opperen dat hij zich dus identificeert met een Indonesiër, maar dat is eveneens niet het geval, zoals ik net al concludeerde.

De problematische positie van een hybride identiteit wordt hiermee blootgelegd: als je twee tegengestelde anti-identiteiten hebt om als afzetpunt te gebruiken, welke eigenschappen blijven er dan nog over voor de identiteit (en nationaliteit) van de hybride figuur? Of is het inderdaad zo simpel dat een hybride identiteit bestaat uit een handjevol kenmerken van de ene identiteit en een handjevol kenmerken van de andere identiteit? Robinson worstelt ermee:

Je komt er zelf dieper door aan het piekeren en verkeert in een sfeer die wel heel ver van de satéboer vandaan ligt. Maar dan wordt je weer door de muskieten *gesamberd* en de veel te harde radio van iemand dichtbij, en door de geur van geroosterde trassi. En je zegt weer: loh, ik ben toch thuis. Al heb ik Nietzsche in mijn hoofd, Mozart in mijn oren en Malraux in mijn hart, ik heb ook muskieten aan mijn kuit en trassi in mijn neus. Is dat aangenaam?¹⁴⁵

Hij maakt over deze worsteling dus en passant opmerkingen in de twee bundels. Zo nu en dan zijn die tegenstrijdig. In de tijd dat Robinson nog in Nederlands-Indië woonde, schrijft hij in 'Overpeinzingen bij een platte beurs':

¹⁴⁵ Robinson 2011, p. 145.

De Indonesische samenleving paste ons als een handschoen, want die hield niet alleen van alles wat bijzonder was, maar spreidde ook een limietloze vindingrijkheid tentoon in het verzinnen van steeds weer andere en goedkopere lekkernijen.¹⁴⁶

Om vervolgens tijdens een terugblik naar zijn tijd in Nederlands-Indië te schrijven:

De meeste Indischgasten hebben van Indonesië altijd een plaatjesvoorstelling gehad. Men heeft alles gezien, meestal op een afstand, en men had geen tijd (door te veel arbeid) of geen zin (door een zeker conservatisme) om ook daadwerkelijk in het plaatje te stappen en het mee te leven. [...] Het besef een breder leven weggegooid te hebben, terwijl men er toch middenin had kunnen zitten, vormt de grootste spijt. En in vele gevallen een knagende nostalgie.¹⁴⁷

Uit dit citaat zou je kunnen concluderen dat de problematische identiteit van een hybride persoon niet enkel door twee tegengestelde identiteiten bepaald wordt, maar tevens dat de 'Indische identiteit' niet enkel ras-gebonden is, 'maar gevormd wordt door de gedeelde ervaringen in die gecompliceerde, verloren gegane koloniale samenleving.'¹⁴⁸ Robinson merkt in deze context over het verschil tussen Hollanders 'hier' en Hollanders 'daar' op:

In Indonesië is iedere Hollander een royaal en niet hebberig mens. Ontegengesteld komt dit door de invloed van het land – en zijn volk. [...] Fatsoen in Holland is misschien in werkelijkheid lang niet zo aangeboren als het lijkt.¹⁴⁹

De verwarring die bij Robinson vaak ontstaat over zijn hybride identiteit is niet alleen verbonden aan het land waar hij zich op die momenten van verwarring bevindt, maar ook met de 'ander', dus juist de mensen die de anti-identiteiten van Robinson zijn. In 'Als iemand verre reizen doet' stelt hij zijn hybride positie en de problematiek die hieraan verbonden is centraal. Hierin gaat hij op reis als passagier op een KPM-schip in Nederlands-Indië, waarop de Europeanen en Indo's apart reizen van de Inlanders. De apartheid in Nederlands-Indië speelt hierin een belangrijke rol. 'En dan begint het onregelmatige, wisselvallige en verrukkelijke reizen als dekpasagier op KMP-schepen. Dat mocht ik eigenlijk niet doen als Europeaan.'¹⁵⁰ De duidelijke scheiding tussen de koloniale overheerser (de Europeaan) en de Inlander (de Indonesiërs of andere Aziaten) maakt de positie van de Indo juist onduidelijk en zorgt voor weerstand: 'Toen ik ouder werd, was ik vaak opstandig. Europeanen mogen niet als dekpasagier reizen? Nou, ik wel.'¹⁵¹ Bewustwording van de geografische en historische context, zoals gesteld door Joep Leerssen, zijn in dit verband dus van groot belang om het verhaal te (kunnen) interpreteren. Strikt genomen wordt hij als Europeaan behandeld, door de afkomst van zijn

¹⁴⁶ Robinson 2011, p. 200.

¹⁴⁷ Robinson 2012, p. 70.

¹⁴⁸ Van Boven & Kemperink, p. 298.

¹⁴⁹ Robinson 2012, p. 45-51.

¹⁵⁰ Robinson 2011, p. 85.

¹⁵¹ Idem, p. 86.

Europese vader. Aan boord van het schip zorgt zijn hybride identiteit voor problemen en wordt hij afwisselend voor Europeaan en Indonesiër aangezien, wat dus resulteert in opstandigheid:

Dan moeten ze maar aparte hokken maken voor Europeanen, of ik ontkende Europeaan te zijn. Vooral juffrouwen waren altijd erg lastig, deels misschien omdat ze stipter waren en zich strikt wilden houden aan de voorschriften en deels ook omdat ze niet wilden meewerken aan 'verdere verpaupering van de Indo-Europeaan'. Mannen waren soms meer genadig, misschien wilden ze een arme broeder toch wel een handje helpen, misschien gunden ze je je avontuur graag. Soms deden ze wijselijk of ze helemaal niet zagen dat je Europees was en vulden je reisbiljet in zonder op te kijken: 'Naam?' 'Boen Sing.' Ingevuld, afgelopen, geen praatjes.¹⁵²

Enerzijds wil Robinson zelf kunnen kiezen wanneer hij zich in het gezelschap van Europeanen of Inlanders wil begeven, anderzijds wordt hem dat onmogelijk gemaakt. Hij moet vanuit de regelgeving van het apartheidsregime worden behandeld als Europeaan, maar vindt het zelf ongemakkelijk om tussen de Europeanen te moeten reizen, omdat hij zich tussen hen niet thuis voelt. Hij maakte weleens een praatje met een Europeaan, maar juist dan werd hem weer pijnlijk duidelijk dat hij door de Europeaan als een onderontwikkeld persoon werd gezien (zoals de Europeaan vanuit het koloniale discours en de politieke omstandigheden een beeld had gevormd van de Inlanders):

Als ze hoorden wat je eigenlijk was van beroep – en natuurlijk dat je eind-hbs had en zo, want is dat niet altijd Indië's belangrijkste cultuurgraad geweest? – dan kende de verbazing vaak geen grenzen. Merkten ze dat je geld genoeg had om tweede of eerste klasse te reizen, dan snapten ze nergens meer wat van.¹⁵³

Die hybride positie zorgt dus juist ook bij de 'ander' vaak voor verwarring en maakt daarmee het afzetpunt van de hybride persoon een ingewikkelde kwestie. Als de 'ander', bijvoorbeeld de Hollander, niet vindt dat jij tot zijn identiteit behoort, maar de andere 'ander', bijvoorbeeld de Indonesiër, ook niet vindt dat jij tot zijn identiteit behoort, maar je toch echt een vermenging bent van die twee identiteiten, wat omvat dan jouw identiteit?

¹⁵² Robinson 2011, p. 86.

¹⁵³ Idem, p. 87.

4. CONCLUSIE

Een belangrijke conclusie die kan worden getrokken over een groot verschil tussen de bundels, is de verschuiving van het afzetpunt. In *Kind van Batavia. Verhalen van een straatslijper* is te zien dat de Indonesiër – en vaak ook mensen met een andere Aziatische afkomst, zoals de Chinees – het afzetpunt vormde als de ‘ander’. Waarbij opvallend was dat die ‘ander’ als positieve tegenstelling en niet-Europeaan werd beschreven. In dit bachelor eindwerkstuk wordt dat de ‘positieve anti-identiteit’ genoemd, waarmee wordt bedoeld dat die ‘ander’ voornamelijk positieve eigenschappen krijgt toegeschreven door Robinson. In de bundel *Een land met gesloten deuren* vormen twee soorten Hollanders een belangrijk afzetpunt: de Hollander in de tropen en de Hollander in Holland.

In *Kind van Batavia. Verhalen van een straatslijper* vormt het (straat)leven in Nederlands-Indië het decor van de verhalen, terwijl in *Een land met gesloten deuren* het decor een, voor Robinson, onbekend Holland vormt. Robinson probeert de hardnekkige heersende stereotypering over de Indonesiër te ontcrachten. Hij doet dit vaak op ironische wijze. Robinson buigt de stereotiepe identiteitskenmerken van de Indonesiër om naar positieve identiteitskenmerken. Hierdoor wordt de ‘familieman’, ‘avonturier’ en ‘jager’ een man om tegenop te kijken. Opvallend is dat hij diezelfde ironie gebruikt om de superieure Europeaan te ontcrachten, door die Europeaan juist ‘beschaafd’ en ‘ordelijk’ te noemen. Robinson neemt deze eigenschappen als uitgangspunt om te kunnen benadrukken dat de ‘clubfauteuilzitter’ van weinig waarde is voor de medemens of voor zijn eigen ontwikkeling, omdat hij de daad niet bij het woord kan voegen. Hij stelt dat de Hollander in de tropen andere eigenschappen heeft dan de Hollander in Holland. De Hollander in de tropen neemt als het ware een aantal eigenschappen van de Indonesiër over. Hij wordt avontuurlijker, flinker en fatsoenlijker (dit keer dus juist niet ironisch bedoeld). Belangrijk om op te merken is dat hij deze vergelijking in *Kind van Batavia. Verhalen van een straatslijper* niet maakt. In deze bundel staat de tegenstelling Indonesiër-Hollander in(!) Nederlands-Indië centraal. Dat hij het onderscheidt tussen Hollanders ‘hier’ en Hollanders ‘daar’ eerder niet goed heeft kunnen maken, wijt hij aan ‘een gechargeerde, valse voorstelling van Holland’¹⁵⁴, die in zijn tijd in Nederlands-Indië is ontstaan.

Vanuit de theorie van Joep Leerssen over identiteitsvorming vanuit een anti-identiteit kan worden geconcludeerd dat Robinson drie anti-identiteiten schetst: de Indonesiër, de Hollander in de tropen en de Hollander in Holland. Deze drie identiteiten zouden het afzetpunt voor Robinson moeten vormen voor zijn hybride identiteitsvorming. Maar dit is behoorlijk problematisch gebleken.

De grote overeenkomst tussen de bundels is, ondanks dat er dus een verschuiving van afzetpunt plaatsvindt, dat juist de Indischman moeite blijft houden met een duidelijke constructie van zijn identiteit. De anti-identiteiten lijken door (heersende) stereotyperingen en hun ‘nationale’ karakters duidelijke constructies, maar de constructie van de ‘hybride Indo’, juist ook door geografische en politieke omstandigheden beïnvloedt, blijft dus ongrijpbaar voor de Indischman zelf.

¹⁵⁴ Robinson 2012, p. 96.

5. SUGGESTIES VOOR VERVOLGONDERZOEK

In dit bachelor eindwerkstuk zijn twee bundels uit één genre van Tjalie Robinson onderzocht. Om een completer beeld te krijgen van hoe Robinson werkt met zijn beschrijvingen van anti-identiteiten, zoals geschetst in Joep Leerssens methode over identiteitsvorming vanuit een anti-identiteit, zouden zijn andere genres ook onderzocht kunnen worden. Hierbij moet gedacht worden aan zijn proza, poëzie en grote verzameling brieven. De breuk tussen zijn leven in de kolonie Nederlands-Indië en zijn leven na zijn migratie naar Nederland kan ook in ander werk interessante informatie over beeldvorming en identiteitsvorming aan de hand van anti-identiteiten opleveren. Die breuk kan eveneens gezocht worden in zijn verschillende pseudoniemen, waarvan zijn twee grootste pseudoniemen Vincent Mahieu en Tjalie Robinson zijn. Welke inzichten over de vormgeving van anti-identiteiten in een vergelijkende studie naar zijn literaire werk, geschreven onder verschillende pseudoniemen, komen bovendien?

Hoe werken andere Indische schrijvers met anti-identiteiten? Zijn daar overeenkomsten in te ontdekken met Tjalie Robinson? Een andere interessante vergelijking is die van een Nederlandse schrijver die over Nederlands-Indië heeft geschreven met hoe Tjalie Robinson (of een andere Indische schrijver) dat heeft gedaan. Komen de anti-identiteiten overeen of zijn ze juist fundamenteel verschillend? Of moeten de overeenkomsten en verschillen juist in de subtiliteit gezocht worden?

Kortom: eindeloos vervolgonderzoek is mogelijk (en noodzakelijk) om een vollediger en subtielere beeldvorming tot stand te brengen over identiteitsvorming vanuit een anti-identiteit en dan met name in de context van hybride identiteiten, het koloniale verleden en de (post)koloniale literatuur.

LITERATUUR

- Bel, J., 'Indische letteren en het ghetto van de Nederlandse literatuur'. In: *Indische letteren. Jaargang 14*. Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde: Alphen aan den Rijn, 1999: 95-101.
- Boven, E. van & G. Dorleijn, *Literair Mechaniek*. Uitgeverij Coutinho: Bussum, 2010.
- Boven, E. van & M. Kemperink, *Literatuur van de Moderne Tijd. Nederlandse en Vlaamse letterkunde in de 19^e en 20^e eeuw*. Uitgeverij Coutinho: Bussum, 2006.
- Brillenburger Wurth, K. & A. Rigney (red.), *Het leven van teksten. Een inleiding tot de literatuurwetenschap*. Amsterdam University Press: Amsterdam, 2006.
- Buikema, R. & M. Meijer (red.), *Cultuur en migratie in Nederland. Kunsten in beweging 1900-1980*. Sdu Uitgevers: Den Haag, 2013.
- Dewulf, J., 'Meer dan de stem van Indisch Nederland. Tjalie Robinson en de avant-garde.' In: *TNTL* 2011.127: 74-92.
- Korsten, F.W. (3^e druk), *Lessen in literatuur*. Vantilt: Nijmegen, 2009.
- Laarman, C., *Het politieke en publieke debat over postkoloniale migranten, 1945-2005*. Uitgeverij Verloren: Hilversum, 2009.
- Leerssen, J., 'History and method'. In: M. Beller & J. Leerssen, *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters*. Brill: Leiden, 2007: 17-32.
- Leerssen, J., 'Over nationale identiteit'. In: *Theoretische geschiedenis*. 1988.15: 417-430.
- Nieuwenhuys, R., *Oost-Indische Spiegel*. Em Querido's Uitgeverij B.V.: Amsterdam. 1972.
- Paasman, B., 'Van Tjalie zijn we nog niet af'. In: *Tjalie Robinson. De stem van Indisch Nederland*. Stichting Tong Tong: Den Haag, 1994: 8-14..
- Praamstra, O., 'Tjalie Robinson over Indische letterkunde'. In: *Indische letteren. Jaargang 14*. Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde: Alphen aan den Rijn, 1999: 105-109..
- Rheeden, H. van, 'Tjalie Robinson en het Petjo'. In: *Tjalie Robinson. De stem van Indisch Nederland*. Stichting Tong Tong: Den Haag, 1994: 44-54.

Said, E.W., *Orientalism*. Routledge & Kegan Paul: London and Henley, 1978.

Willems, W., 'Tjalie Robinson: een vooruitziend migrant'. In: *Tjalie Robinson. De stem van Indisch Nederland*. Stichting Tong Tong: Den Haag, 1994: 15-24.

Willems, W., *Tjalie Robinson. Biografie van een Indo-schrijver*. Uitgeverij Bert Bakker: Amsterdam, 2008.

BIJLAGE I. CITATEN UIT *KIND VAN BATAVIA. VERHALEN VAN EEN STRAATSLIJPER*

Robinson, T., *Kind van Batavia. Verhalen van een straatlijper*. Prometheus: Amsterdam, 2011.

CITATEN aangaande 'identiteitsvorming d.m.v. een anti-identiteit'	VERHAAL	PAGINA
'[...], dan pas komt de werkelijke <i>lebaran</i> (einde van de islamitische vastentijd) en ebt de agitatie in de straten zó plotseling weg dat je bijna zou geloven dat het werkelijk waar is dat alles wat Indonesisch is op bezoek is bij de familie in de <i>oedik</i> (platteland). Pas als je dat bedenkt en je merkt dat je er zo'n beetje tegen aan staat te kijken als tegen een nogal sentimenteel en misschien ook belachelijk gebruik van een vreemd volk, merk je wat je mist.'	'Herinneringen aan een lebaran met Tjang'	24
'Het waren eigenlijk heel merkwaardige visites, want tenslotte was ik een Europese meneer en ik was geweldig pienter.'	"	25
'En zij waren doodgewone mensen die rijst plantten en goudvissen kweekten en met veel moeite hun naam konden schrijven. Er was een wereld van verschil en die bleef ook bestaan als we samen 's avonds op de <i>bale-bale</i> (rustbank) zaten te praten over heel eenvoudige zaken, waar je niet bij hoefde te denken en waarbij je je opeens als zeer ontwikkeld westers denkend wezen heel hulpeloos en klein kon voelen. Want bij al hun bescheidenheid waren deze mensen in de grond sterk, onafhankelijk en onaantastbaar. Zij hadden mij en mijn mooie, knappe wereld niet nodig.'	"	25
'Maar er is een plicht vervuld. Er zijn offers gebracht bij het graf van een heilig man en er zijn eerbewijzen gebracht bij het graf van een geëerd familielid. Maar bovendien: de band met de clan is vernieuwd en op veel intensievere wijze dan hoeveel brieven ook kunnen doen. In de Indische familie ging en gaat natuurlijk de lebaran praktisch ongemerkt voorbij.'	"	27
'Zij waren van een veel bescheidener slag en lieten zich nooit met ons in.'	"	29
'Er zijn mensen die al die oom-en-tantezeggerij hier in de Oost maar verwekelijkt sentiment vinden, maar ik geloof toch dat je dat anders moet bezien. In welke milieus heb je die oom-en-tantezeggerij veel? In de benarde milieus.'	'Een portret van Tante Trui'	31
'Nu denkt men misschien dat Tante Trui zo'n vierkante arbeidsterprop was. Zulke lui heten immers Geertrui? Maar dat was niet waar.'	"	32
'De meeste mensen hier waren donkere heidenen en brabbelden een vreemd taaltje.'	"	33
'Ze had van die typische Hollandse pleziertjes die voor ons altijd zeer merkwaardig bleven. Ze vond het bv. leuk om in een klappertuin te picknicken, omdat ze het zo mooi en zo wijd vond onder de palmen. Ze sprak altijd van bananen in plaats pisang en zei 'bedis' i.p.v. 'pedis'. Ze noemde sajoer 'saus' en sprak de Indonesische g nooit dik uit zoals in 'garçon'. Ondanks haar dappere aanpassing kreeg ze nooit die zelfverzekerde, beredderende, bedilligerige manier van doen van struise Hollandse vrouwen, die zich immers ook prachtig weten in te stellen op de nieuwe werkelijkheid en er tot op zekere hoogte dus ook onaangestast door blijven. Ze was er misschien ook te zacht voor.'	"	35

'Tante Trui had een andere eigenschap die wij merkwaardig vonden. Overall waar ze kwam in Indonesië vergaarde ze de plaatselijke curiositeiten, die ze als ze wegging meenam. Haar huis was later een soort Indonesisch museum met allerlei wonderlijke hoedjes en potjes en bootjes en lapjes overal vandaan. Ze bleef altijd dol op varens, liaanachtige planten en olifantsoren. Ze hield veel van Indisch koperwerk en Chinees porselein.'	"	35
'Ver van huis bereikte mij het bericht van Tante Truis plotselinge dood en nog steeds kon ik niet, weigerde ik, de betrekking te zien tussen dit leven en die zielige Tante Trui. Pas toen ik in de stad terugkwam, in het gevoelloze mechanische leven met deegzachte en toch keiharde mensen, met de hypocrisie en de verwektheid, liefdeloosheid en egoïsme, toen pas begreep ik opeens tante Trui en het wonder dat zich aan haar voltrokken had en dat geen veilig stadsmens begrijpen kon.'	"	37
'Toch heeft het alleen maar te maken met de stad. Als ik bij Oemar logeer bijvoorbeeld, midden in de desa, waar geen elektrisch licht is en ook geen waterleiding, ja waar zelfs Europese meubelen ontbreken, is de sfeer wél goed.'	'Spookverhalen op het achtererf'	47
'Je komt dan tot een merkwaardige ontdekking: dat minder comfort meer tevredenheid met het gezin maken moet. Hoe meer werk er te verdelen valt, hoe meer comfort er te verdelen valt, hoe dichter je bij elkaar komt. In een modern huis valt ieder gezinslid terug in zijn eigen fauteuil van halfliggend comfort, als het ware van de anderen vandaan.'	"	47-48
'Er is door Hollanders vaak verkeerd geoordeeld over deze verhalen. Ze zouden maar leiden tot bijgeloof en angstpsychosen. Hele gezinnen zouden leven in terreur; goenagoena en bemakerij zouden het leven abnormaal maken. Maar dat is allemaal veel te sterk overdreven.'	"	49
'[...], zij schiepen allemaal een sfeer waarin zelfs een nuchter Hollander als Pa soms 'lekker griezelen' kon. In Europa moet trouwens omstreeks die tijd ook veel aan bovennatuurlijke liefhebberijen gedaan zijn en hield men ook wel van een potje griezel. [...] Dat waren in feite Europese angstverhalen waar geen gondoroewo aan kon tippen.'	"	49-50
'Ja, éénmaal kreeg Johnnie een halve tegel op z'n kruin en kwam een uur later Johnnies Ma op bezoek om te vertellen dat haar zoontje een halve emmer bloed was kwijtgeraakt en dat de kinderen van mevrouw Robinson <i>boewaja's</i> (vechtersbazen) waren enzo.'	'Een oude haat, een nieuwe liefde'	58
'De hoofdagent stapte af, pakte me bij een oor en sprak in correct Amsterdams: 'So, <i>kanaries</i> afgooie, hè? De peblieke feiligheit in gejaar brenge, hè? Ut is bij de knijne af! Mee naar 't bero, jij.'	"	60
'Geen van beide kwam, alleen een traag en achterdochtig proces verbaal ('Wat? In Amsterdam geboren? Nou geen wilde verhale ophange. De waarheit!' enz.), terwijl de inspecteur intussen een knots van een sjekkie rolde en zich met een groene zakdoek het zweet van een dikke rode nek wiste.'	"	60
'Inderdaad hebben we in ons ouwe Betawie en ons nieuwe Djakarta met al z'n aangeboren lust om vrij te zijn een stevig politieapparaat nodig. Juist opdat onze vrijheden vrijheden blijven en niet afzakken tot tuchteloosheid.'	"	61

‘Met het Bal Costumé en wel zeer speciaal dat van de Tuin is ook weer zo’n typisch Indisch aspect verdwenen en hartelijkheid en ruimdenkendheid dat we nu node missen. Want de maskerade van Nusantara en Pasar Baru is allemaal bittere en stijve ernst, erg gewichtig, erg duur en erg afstandelijk. Of is het te proberen zo’n bal weer wakker te maken?’	‘Gekostumeerd familiefeest in de Tuin’	73
‘En als Charles z’n kennis mocht spuien en trots de plaatsjes afraffelde langs de spoorlijn van Batavia naar Soerabaja, dan lachte de klas zich het heen en weer van dat rare gebrabbel.’	‘Wachten op de Westmoesson’	81
‘En toch was het een leuke Mokumse school, want de jongens waren slordig, met altijd scheefgezakte kousen en met rafelende vingertoppen aan de handschoenen, met gehaakte dassen als touwtjes en een lekkere vieze bek. [...] Pas veel en veel later heb ik dat wijze inzicht van mijn Oom David leren begrijpen. Om Tjalie niet op een nette Hègse jonheherenschool te doen, maar op zo’n wilderabauwenschool, waar ik Tjalie in hart en nieren kon blijven, Very good, indeed.’	“	81
‘En als die korte plasbui over is, lijkt Djakarta haast op een Hollandse stad. Alle straten zijn schoon en de sloten zijn schoon, de lucht is transparant en de hemel is kinderogenblauw, de bomen zijn schoon en het zopas nog verwelkte tuintje lijkt wel een Hollandse groentekar in de regen.’	“	84
‘Nou is Bob een vrij hooggeplaatst ambtenaar en Jan is achtbaar leraar en eigenlijk moet je ze dus voorstellen als vreedzaam en imposant achterplatjesmens, alleen reizend voor dienst eerste prioriteit, eerste klasse. Maar daar kan je je met sommige Hollanders deerlijk in vergissen. Ondanks hun eerzame posities immers zijn Bob en Jan nogal vreemde scharrelaars zodra ze de huisdeur achter zich gesloten hebben en op pad gaan.’	‘Als iemand verre reizen doet’	85
‘En dan begint het onregelmatige, wisselvallige en verrukkelijke reizen als dekpassagier op KPM-schepen. Dat mocht ik eigenlijk niet doen als Europeaan. Zelfs het kopen van een ticket was vaak moeilijk, want Europeanen reisden nu eenmaal niet als dekpassagier. Het excuus ‘geen geld’ werd niet aanvaard. Toen ik nog maar vijftien, zestien jaar was, reageerde ik gedwee: wie zich buiten de sociale orde stelt, moet daar ook maar de gevolgen van dragen. Toen ik ouder werd, was ik vaak opstandig. Europeanen mogen niet als dekpassagier reizen? Nou, ik wel. Ik heb geen rooie cent te commanderen. Dan moeten ze maar aparte hokken maken voor Europeanen, of ik ontkende Europeaan te zijn.’	“	85-86
‘Vooral juffrouwen waren altijd erg lastig, deels misschien omdat ze stipter waren en zich strikt wilden houden aan de voorschriften en deels ook omdat ze niet wilden meewerken aan ‘verdere verpaupering van de Indo-Europeaan’. Mannen waren soms meer genadig, misschien wilden ze een arme broeder toch wel een handje helpen, misschien ook gunden ze je je avontuur graag. Soms deden ze wijselijk of ze helemaal niet zagen dat je Europees was en vulden je reisbiljet in zonder op te kijken: ‘Naam?’ ‘Boen Sing.’ Ingevuld, afgelopen, geen praatjes.’	“	86
‘Tikkitt’, zei de stuur dan met z’n hagelwitte mooie pakje, en als hij zag dat hij een Europeaan voor zich had, kwam er meteen achter: ‘Pardon, uw plaatsbewijs alstublieft’, en daar weer knorrig achteraan: ‘U weet	“	87

toch dat u niet vierde klasse mag reizen.’ Maar echte ruzie heb ik aan boord nooit hoeven te maken. Je had ook massa’s zeelui die graag een praatje kwamen maken of je zelfs voor een avondje in hun hut vroegen. Als ze hoorden wat je eigenlijk was van beroep – en natuurlijk dat je eind-hbs had en zo, want is dat niet altijd Indië’s belangrijkste cultuurgraad geweest? – dan kende de verbazing vaak geen grenzen. Merkten ze dat je geld genoeg had om tweede of eerste te reizen, dan snapten ze nergens meer wat van.’		
‘Van de brug af keken op ons neer de nieuwsgierige ogen van de zoekers naar alles wat zo ‘aardig is in dit mooie land’ of de koele blikken van de standbewusten, die al dat vieze gedoe daarbeneden met mensen, varkens, vrachtgoed en lager scheepspersoneel vlak voor hun neus toch maar minder fatsoenlijk vonden. Soms speurden die ogen mens na mens af: Arabier, Inlander, Chinees, Chinees, Inlander en dan opeens zagen ze mij zitten en bleef het oog langer tasten: ‘Wat is dat opeens voor een rare <i>orang</i> (mens)?’ Meestal was de blik gewoon nieuwsgierig, soms werd het een ‘<i>cold hard stare</i>’. Maar gewoonlijk lette ik er niet op, [...].’	“	87
‘Bovendien was het echt Hollands om zoveel mogelijk te krijgen voor zo min mogelijk geld.’	“	88
‘[...] Chinezen, Atjehers, Arabieren, Baliërs. [...] Het was een soort mensen waarvan ik dacht dat ze alleen bestonden in avonturenromans. [...] Moedige zeevaarders, roekeloze dobbelaars, zo simpele mensen dat zij vierde klasse reisden. Met mij.’	“	89
‘Ik hoorde verbazingwekkende verhalen en leerde excentrieke mensen kennen. Hoe kon ik dan nog verlangen naar de mooie mannen en vrouwen in de glazen salons achter de brug, levens met kapok en kristal?’	“	89
‘[...] Natuurlijk heb je dan wel eens de schurft in, maar dan kijk je naar je Madoerese buurman die volkomen onberoerd blijft, kalm en berustend over de zee uit kijkend. [...] Je denkt aan die Madoerees altijd weer. Hij is pas werkelijk mens. Hij heeft geen titel en hij heet alleen maar Jatim. En dat betekent: wees. Hij is een selfmade man en hij reist onder de Inlanders.’	“	89
‘Je denkt aan de eerste man die de aarde rondzeilde, een Indonesiër, [...]. Deze man heeft hardheid gehad en taatheid en vasthoudendheid, moed en avontuurlijkheid.’	“	89-90
‘[...] Als hij nu leefde, zou hij een ticket als dekpassagier gehad hebben. En dat is de reden waarom het reizen als dekpassagier toch altijd even prettig blijft: omdat je weer tussen andere mensen bent, een onaanzienlijk slag mensen, zogezegd het kaf van de maatschappij. Maar als je wist wat een koren er onder dat kaf toch nog zit.’	“	90
‘Een bosmens is bijvoorbeeld van nature een sober mens met heel bescheiden seksuele verlangens. Al die verhalen van supererotiek van wilde stammen is allemaal nonsens. Ja, als je de verhaaltjes aanhoort (alle mannen zijn nu eenmaal snoevers), dan kan je er mooie dikke boeken mee vol schrijven, die in Europa gretig gelezen worden. Maar vergeleken bij de verborgen desa’s in de Indonesische (of Afrikaanse of Amerikaanse) rimboe is juist het beschaafde Europa één grote cultuur	‘Een woudloper in Sumatra’	99-100

van erotomanen. Want de bosmens heeft het te druk met te leven om nog te piekeren over allerlei kapsones.'		
'Dan begrijp je ook wel waarom Le Corbusier kort, krachtig en finaal zegt: 'Urbanisme européen: néfaste' (Europese stedenbouw: noodlottig).'	"	101
'Er was prima tjaptjoi en er waren zelfs cuisiniers die een perfecte Europese schotel konden opdienen voor weinig geld.'	'Complete maatschappij achter prikkeldraad'	104
'Het gemene kneepje zit alleen in dat 'hun' tijd, die helaas niet altijd <i>tjotokt</i> met de onze en waardoor alles op een scheve manier uitkomt.'	'Een vergeten lesje van een zieke'	117
'Al onze onbewust opgenomen natuurlessen van Ma, van Oma Tjang, van baboe en <i>kebon</i> (tuinjongen), hebben ons hier het leven gered en vaak met ons het leven van skeptische Hollanders en hautaine Britten.'	"	119
'Je lag niet op je <i>tampatje</i> (matje) weg te rotten zoals de Britten, maar je strompelde overeind en zocht op de wegberm naar kruiden. En zelfs als je op je <i>tampatje</i> lag, bleef je geest vaardig.'	"	120
'De Britten hoonden ons, maar toen later de geur van kokend hondenvlees door het kamp zweefde, capituleerden ze zonder slag of stoot en de grootste gentleman zat later met het grootste dierlijke genoeg de oogkassen van de hondenkop leeg te zuigen.'	'Herinneringen aan een dierenleven'	130
'Ajo, beschaafde Europeanen, schaam je, schaam je diep. Ja, we schamen ons diep. We vervloeken onszelf bitterlijk, maar onze lege maag trekt ons toch naar de vuilnisbelt van de jap, onze slokdarm spot met moraal, filosofie en religie. Wat is een hongerend mens? Eén woord: een dier. Waar zijn al onze mooie levenswetten gebleven? Waar ons gevoel voor hygiëne? Het zijn bespottelijke theorieën, het zijn bekrompen vooroordelen.'	"	130
'Heb je wel eens iemand langs alle vuilnisbakken van een gevangenis zien schuiven om viskoppen, schillen en zo te verzamelen en op te eten? Net een straatkat – hij is leraar. Zijn wij mensen? Ach ja, wij zijn allemaal zeer achtbaar, zeer beschaafd, zeer intelligent en zeer cultureel. Want onze buiken zijn vol. En we maken allemaal lekker net zo lang ruzie tot er weer oorlog komt. En dan gaan er negen van de tien dood. En die ene wordt dier. Geloof je het niet? Ga dan maar door met je politiek en met je volle buik. Word varken, hond, geit of koe. En vergeet deze dwaze voorspelling van een ex-hongerlijder.'	"	131
'Je komt er zelf dieper door aan het piekeren en verkeert in een sfeer die wel heel ver van de satéboer vandaan ligt. Maar dan word je weer door de muskieten <i>gesamberd</i> en de veel te harde radio van iemand dichtbij, en door de geur van geroosterde trassi. En je zegt weer: loh, ik ben toch thuis. Al heb ik Nietzsche in mijn hoofd, Mozart in mijn oren en Malraux in mijn hart, ik heb ook muskieten aan mijn kuit en trassi in mijn neus. Is dat aangenaam?'	'Een stem van vroeger, een echo van straks?'	145
'Ik denk aan mijn klasgenoot van vroeger, die Ernest heette, maar Singkong bijgenaamd was, en een opstel schreef: 'The importance of being Singkong', welk opstel door de leraar, zonder zelfs gelezen te zijn, werd verworpen als beledigende imbeciliteit, maar nochtans 100 procent cultuur van hier was. Wie schrijft nu een opstel over 'existentialisme en <i>taikoetjing</i> ' (dat laatste is snoepgoed, hoor). Laat	"	145

Sartre vooral geen goud-op-sneebijbel worden in het huis waar rijst met <i>gerèh</i> en sambal <i>peté</i> gegeten wordt. We nemen alles van Parijs zo zwaar.'		
'Ter zake: ik wilde in mijn opstel geen snobisme aanvallen, want dat is werkelijk te minderwaardige kost om er tijd en energie aan te verspillen. Noch wilde ik de Europese cultuur verwerpen voor een Indonesische (die er, immers, nog niet is). Ik wilde alleen de aandacht vestigen op het gebrek aan evenwicht tussen interesse voor Parijs en die voor Telok Wai Halim (zoek zelf maar waar dat is).'	"	146
'En ik wilde de aandacht vestigen op de overmatige belangstelling, naar verkeerd Europees voorbeeld, voor 'word, word, word', en het gebrek aan daadkracht binnen de grenzen van ons vaderland.'	"	146
'Ik wilde zeggen dat de Europese cultuur verworven is door een eeuwenlange en de hele aarde omvattende daadkracht, die zijn weerga niet kent in de wereldhistorie. En dat de daad altijd de basisvoorwaarde blijft voor cultuur. Geen studie van duizenden Indonesiërs gedurende vele decennia in Parijs zelfs kan Indonesië vooruithelpen, als daarnaast geen andere zonen met buks en kompas, met botaniseertrommel en geigercounter, met een dosis onverwoestbare kracht in schouders en benen dit Groene Rijk verkennen durven van Sabang tot Merauke.'	"	146
'Of onze kameraad de betjakman zo goed wil zijn om af te gaan. Hij gaat. Zoals gewoonlijk vooruit geleund, staande op de trappers, zodat hij tussen de twee koopvrouwjes in schijnt te zitten. Zo rijden ze weg, sneller en sneller. Een vergroot en tot leven geblazen uitgave van de drie aapjes spreek-geen-kwaad, zie-geen-kwaad en hoor-geen-kwaad. Wonderbaarlijk mooi afgetekend tegen het valse morgenlicht, dit silhouet van twee vrouwenprofielen met de ver uitgestoken onderlip, die in druk gepraat ijverig op en neer beweegt, de ronde kopjes met de kleine ronde <i>kondés</i> . En in het midden de kop van de betjakman met zijn wijd uitwapperend heldenhaar en zijn nog wijder uitwapperende flaporen. Als ik Cartier-Bresson was, zou ik er een onsterfelijke foto van maken. Maar ik ben alleen maar Tjalie, met een verfrommeld notitieboekje.'	'Snapshots van een stad in het Oosten'	150-151
'En achter de ouweheer aan de wand hangt knus en tevreden de ingelijste ' <i>Undang Gangan</i> ', die hinderlijke westerse hinderordonnantie die hier in het Oosten geen duit waard is.'	"	152-153
'Ergens achter deze kraampjes in een doodgewoon huis, zonder enig reclamebord, staat een aan publicerend Djakarta overbekende fabriek, de clichéfabriek van Ho A Tong, een rustig en bekwaam man, die kalmpjes zijn gang gaat, evenals goede wijn geen krans nodig heeft. A Tong behoort tot de garde waarvan men zegt dat hij langzaam uitsterft. Hij is namelijk volkomen betrouwbaar. Zijn werk is altijd goed of uitstekend, en hij is veel meer dan een vent die zomaar koopwaar levert voor geld; hij is een goed vriend en een baken in de nood. Zijn hulpvaardigheid verbergt hij vaak achter een masker van gebrom en gemopper, omdat een mens nooit rust heeft en altijd maar weer klaar moet staan voor een ander. Wat hij niettemin trouw doet. Een goede vriend vergeet hij nooit. Als je na vijf jaar weggeweest te zijn plotseling weer binnen komt stuiven, drukt hij je geroerd de hand,	'Handel aan de Poort der Vruchten'	158-159

sleept je mee naar zijn bureau en stopt je vol met koffie, koekjes en sigaretten. Intussen ziet hij kans een vlot gesprek te onderhouden, terwijl hij daartussen zijn werk blijft doen met nauwgezetheid en volle aandacht. [...] We praten over politiek en over ketjap van Amoy, terwijl baby's kraaien, kippen kakelen en freesmachines gillen, de orders om de minuut binnenkomen en de afgeleverde chichés om de minuut de werkplaats verlaten, terwijl A Tong met de linkerhand een precisieliniaal hanteert en met de rechter een steenoud rekentafeltje hanteert. De houten kralen kletteren een opgeruimd lied van verdienste. A Tong schrijft mijn naam op zijn Chinees, dus met het teken voor 'tja' in de zin van 'onderzoeken', en 'lie' in de zin van 'schoonheid'. Dat is dus nog wat anders dan een verduivelde verbastering van een fatsoenlijke Europese naam. Het ideologische teken voor 'lie' is de voorstelling van boom + dageraad. Kan je je iets schoners voorstellen?'		
'Moeten we Engelsman zijn om iets van de gratie en ranke schoonheid van de palmen te beseffen? Of een Somerset Maugham om er lyrisch van te kunnen worden? De enige lyriek die mij als Hollander (van afkomst) van de palmen bekend is, stamt nog uit mijn schooldagen. 'Waar het wuivend loof der palmen / Schittert in de zonnegloed!' zong ik als kleine jongen op de lagere school en daar was nu eens een keer geen woord verbalisme bij (zoals in het smetvrije Nederlandse bloed), want zelfs de dichtbebouwde wijken in de hoofdstad spreidden een rijke palmweelde tentoon.'	'Straffeloos leven onder de palmen'	171
'Over de magie van de waringin las je alleen in door Europeanen geschreven culturele opstellen met karrenvrachten mysterie en mystiek. Onwezenlijk, onecht en geëpateerd al die kletskoek over waringins, vooral toen mij later bleek dat de hardste kletsers over waringins deze boom niet eens van een <i>karèt</i> of een <i>segon</i> konden onderscheiden. Ik had er echt lol over in, dat de detectiveschrijver Ucee in <i>De Schrik der Don Juans</i> de waringin in de dierentuin uitkoos om er een potige moordenaress in te laten klauteren.'	"	173
'Als rasechte Anak Betawie betreur ik die verwaarlozing van de stad ter wille van de ruzies om macht en geld zeer. De Hollander bouwt en polijst voortdurend aan de schoonheid van stad en land. Zo de Engelsman, de Deen, de Portugees. Omdat een goed schaakspel alleen mogelijk is op een goed en schoon schaakbord? Of zomaar uit werkelijke liefde voor de geboortegrond? Si Tjalie, hij pieker maar. In zijn verbeelding ziet hij de hele stad al gekortwiek en geplukt in geboomte. En zichzelf van zijn zakcenten. Alles wordt kaal.'	"	175-176
'De eenvoudige Indonesiër kent het ontbijt niet zo als de Europeaan. Hij houdt van veel variatie voor weinig geld.'	'Overpeinzingen bij een platte beurs'	199
'Zelfs de jongetjes uit de netste en hoogste Europese milieus waren toentertijd echte avonturiers, zonder valse vooroordelen van rang, stand of ras en zonder perverse waandenkeelden van cholera en tyfus.'	"	199-200
'De Indonesische samenleving paste ons als een handschoen, want die hield niet alleen van alles wat bijzonder was, maar spreidde ook een limietloze vindingrijkheid tentoon in het verzinnen van steeds weer andere en goedkopere lekkernijen.'	"	200

‘De Indonesiër loopt niet gauw met zijn armoede te koop. Hij maakt er geen sport en studie van zoals in zo veel Europese landen om haarfijn uit te rekenen en omslachtig duidelijk te maken hoe beroerd hij er aan toe is. Amat kán het trouwens niet eens. Hij kent geen huishoudeconomie. Hij weet alleen dat hij toekomt of niet.’	“	202
‘Men rekent wel eens uit dat het gemiddelde levenspeil tienmaal zo hoog ligt als vóór de oorlog, maar Amat zal kunnen bewijzen dat voor hem de markt dertigmaal zo hoog ligt als vroeger. Het vreemde is juist dat hij niets bewijzen wil. Als de argumentering eindigt met mijn: ‘En als dát nou ook op is, wat dan?’ antwoordt hij lachend: ‘<i>Tuhan kuasa.</i>’ (God is machtig, d.w.z. ik zal niet tekortkomen als Hij het niet wil.) Dit ‘<i>Tuhan kuasa</i>’ is de hoeksteen en sluitsteen van alle volksfilosofie en economie. De slimme, op Europese voet geschoeide dialectiek van besturen van vakverenigingen, staat volkomen buiten inzicht en wil van de kleinste man, die grift toegeeft dat elke loonsstijging prompt gevolgd wordt door rigoureuze prijsstijgingen.’	“	202
‘Nu wenst men alleen te sterven 1ste klasse in de <i>Rumah Sakit Pusat</i> (ziekenhuis), wat ik wel eens heb horen vertalen met Huis van de Zieke Navel, maar die Hollanders leren nooit Indonesisch.’	‘De pioniersgeest en de pasar malam’	209
‘Eigenlijk gaat de vergelijking niet op, want de ingewanden van de buik zijn toch wel schoon en mooi, alleen wat erin zit is smerig. Maar in de buik van Djakarta zijn de kampongs smerig, maar het leven erin en vooral de mensen zijn mooi. Ze zijn schoon, welgebouwd en veel gezonder dan men wel denkt. Ze zijn altijd opgewekt, want men pleegt in de kamping niet te koop te lopen met zijn zorgen en ellenden. Ze hebben een fantastisch vermogen om hardnekkig de lichtkant van het leven te blijven zoeken onder omstandigheden die hardnekkig even slecht blijven. Een Europese samenleving vervuilt en verliederlijkt onder zulke omstandigheden binnen een halfjaar (denk maar aan vele jappenkampen), maar de kampongman verstaat de merkwaardige kunst van onaanraakbaar te blijven voor vuil.’	‘Zwart en wit in de kampong’	220
‘Het armatuur van die lampen is altijd netjes verzilverd en het koper Hollands schoon gepoetst.’	“	222
‘Je schijnt in menig opstel dat ik schrijf een aanval te lezen op je levenshouding (‘culturele instelling’ klinkt zo snobistisch en dus vals) en tot op zekere hoogte heb je gelijk. Ik zal maar met de deur in huis vallen: jouw blad en de meeste culturele bladen in Indonesië hebben de neiging om evenals hun Europese collega’s te theoretisch, te synthetisch te zijn. Om het anders te zeggen: ik als straatslijper mis jou in de straat.’	‘Oproep tot een Indonesisch reveil’	255
‘In Europa is dit literaire leven een vrij duidelijke afspiegeling van het van denken verzadigde zittende leven. Men kan in Europa, vooral in Holland, een heel normaal leven leiden als zitter in een clubfauteuil. Men kan er zelfs welvarend bij worden en men kan er zelfs een leidende persoonlijkheid bij worden.’	“	255
‘De Europeaan heeft de namen van zijn stoutste burgers als littekens gegroefd in de verste uithoeken van de aarde. En in de universiteiten van Parijs, Leiden, Londen en Heidelberg zijn de verzamelde gegevens met eindeloze zorg gesorteerd en ondergebracht in dikke folianten. De	“	256

clubfauteuilzitter hoeft slechts zijn hand uit te steken om alles van de wereld te weten wat hij wil.'		
'Nu, denkt men, weten we genoeg. We kunnen ons veroorloven om rust te nemen en met kennis van zaken te oordelen over alles wat er gebeurt in de wereld.'	"	256
'Maar nog steeds is de werkelijke grondslag van Europese cultuur: het voortdurend zelfberaad, de continue onderzoeken en ontdekkingen, de actieve deelname aan een levende ontwikkeling. [...] Dus de mensen die vaak leven op hoog risico, met de inzet van hun leven.'	"	258
'Indonesië is voor de Pacific nog steeds alleen maar rijst, en voor de wereld: rubber, tin en Bali. Op cultureel terrein: wajang en gamelan. Waar is onze splinternieuwe bijdrage aan de internationale cultuur? [...], maar er is geen Indonesische bijdrage in. Is dit een opsomming van impotenties en sarcastische kritieken? Neen, want ik weet uit ervaring dat er voldoende spirit zit in het Indonesische volk om als dynamische stoom het potdeksel weg te slingeren van politiek en materialisme, dat zelfs de geest van jonge leerlingen verstikkend neerdrukt.'	"	258
'Maatstaf voor cultuur, waar ook ter wereld, is wat driehonderd jaar geleden Jan Huygen van Linschoten schreef: 'Daer en is gehnen tyt quader versleten, als een jongman op syn moeders kuecken te blijven, gelyck een babock (lomperd, domoor), ende weet niet wat armoede noch weelde is, noch wat de wereld in zich heeft.'	"	258
'Zolang we Kafka kennen en Sarpif niet (die de lekkerste saté verkoopt van Kranggan), zolang we Parijs kennen en Dobo niet, zolang zullen we vreemdeling zijn in eigen land. Praat niet met anderen om te weten hoe knap Indonesië kan zijn, maar praat met Tante Koos en Saprien om te weten hoe dom Indonesië kan zijn.'	"	259

BIJLAGE II. CITATEN UIT EEN LAND MET GESLOTEN DEUREN

Robinson, T., *Een land met gesloten deuren*. Uitgeverij In de Knipscheer: Haarlem, 2012 (2^e druk).

CITATEN aangaande 'identiteitsvorming d.m.v. anti-identiteit'	VERHAAL	PAGINA
'Hollanders vinden het helemaal niet erg met Duitsers te spreken in hun taal. De haat van de oorlog lijkt volkomen verdwenen te zijn. Nergens, ook in kranten of tijdschriften niet, vind je nog hatelijke of scherpe artikelen tegen Duitsland. Men haat hier blijkbaar op een andere manier dan in het Oosten. Trouwens, als je de vele Duitse industrieproducten ziet op de Nederlandse markt en je leest hoeveel Nederland naar West-Duitsland exporteert, als je je realiseert hoe goed er aan beide kanten aan elkaar verdiend wordt, dan besef je ook wel hoe nutteloos en schadelijk haat in vreedstijd is. Als je in het Oosten zo lang anders gewend bent, treffen die dingen je toch.'	'Een winterse zomer in Holland'	20
'Als je weet welke rayons plat gelegen hebben en je dus getroffen wordt door de hoeveelheid opbouw, komt daar nog bij het respect voor de allure waarmee men gepland en gebouwd heeft. De wijidheid van de Blaak, de compositie van het Beursplein, de charme van de Lijnbaan, de diversiteit van de woonwijken. Inderdaad, veel belangrijker dan culturele, sociale of welke andere opbouw is de werkelijke, de letterlijke opbouw: banken, scholen, winkels, woonhuizen.'	"	21
'De preektoon leeft letterlijk in elke huiskamer. [...] In vergelijking hiermee lijkt de christen in Indonesië ongelovig of misschien wel heilig. Maar als je veel door de archipel gezworven hebt en christenen, ongeacht nationaliteit of stand, onder de moeilijkste omstandigheden en in de grootste gevaren welgemoed en moedig hun werk hebt zien doen, weet je beter.'	"	23
'Wat dus vreemd lijkt, is al die christelijke activiteit onder omstandigheden die zo ordelijk, zo lieflijk en zo menslievend zijn. Zit er misschien onder die mantel van beschaafdheid een duivel verborgen of is men zo actief bij gebrek aan feller arbeidsvelden? [...] Als ik denk aan de trouwe kerkganger in Bussum en hem vergelijk met de planter in Zuid Priangan, wat schiet die laatste dan tekort volgens de Bussumse maatstaven? Terwijl hij veel meer christen is in het aangezicht van gevaren, beslommingen van duizenderlei aard. Er is naast het christendom van het woord (hier) nog zoiets als het christendom van de daad (Indonesië).'	"	24
'Denk je aan christenen in Indonesië, dan kom je vanzelf op moslims in Nederland. Evenals ginds is de moslim hier ongemerkt gelovig. [...] Verder leeft de islamiet hier voor zover ik kan beoordelen correct en met een formidabel aanpassingsvermogen. Er is geen Nederlander die in Indonesië zo nationaal leeft als de Indonesiër hier. Hij draagt alles, hij eet alles, hij doet alles zoals de Europeaan. Hij verbergt zijn gedachten beleefd en onthoudt zich van opvallend afwijkende gedragingen.'	"	25
'In het begin kijk je toch wel wat vreemd aan tegen krantenberichten over diefstal, inbraak en zelfs moord. De Europese samenleving in Indonesië maakt zich aan die dingen zowat niet schuldig. Maar 'bij ons thuis' gaat dit natuurlijk ook gewoon z'n gang en voor een zwaar	'Land van zorg, luxe en progressiviteit'	27

geordend land als Nederland relatief zelfs in hogere mate dan in Indonesië.'		
'Dit valt je telkens en overal in Holland weer op: zorg, zorg, zorg. Voor zichzelf, voor mekaar. Het schijnt dat alle bestaande soorten werk ter wereld al nauwkeurig zijn omschreven, bestudeerd en volgens een bepaalde schaal gehonoreerd. [...] Dit lijkt allemaal erg mooi in vergelijking met Indonesië, waar zelfs een analfabeet een winkel op Nusantara mag openen of een uitgeverij aan Modjopait beginnen. Maar spreek je er in de zakenwereld over, dan merk je al gauw dat deze op de spits gedreven werkordering op nogal kleinzielige principes gebouwd is: "Ik niet, dan hij ook niet en dan maar allemaal niet." De volkomen ondergeschiktheid van het individu (de persoonlijkheid) aan de gemeenschap (het kader).'	"	32-33
'En dan komt er wat anders bij, dat ik niet uit eigen ervaring weet, maar hoor van een goede vriend en zakenman van overzee: "Je moet hier verdomd goed uitkijken, want ze belazeren je waar je bij staat. In Indonesië is een afspraak, zelfs op het platje van Capitol, bindend en betrouwbaar. Het contract dat later komt, is alleen een formele bevestiging zagezegd." Maar ik zit nog te kort hier, om dit zomaar aan te nemen. Hoe dan ook, het altoos werken in systemen en met planningen heeft van de Hollander zoiets gemaakt als een meesterorganisator.'	"	33
'Wat mij verbaast, is het altijd bedacht kunnen zijn op belangen van anderen, zelfs van de laagsten. In Holland is democratie geen ideaal, maar een feit.'	"	34
'[...], dan ontdek je pas goed één van de voornaamste cultuurkenmerken van de Europeaan: hij is onvermoeibaar inventief. Als een Europeaan <i>koewé mangkok</i> (koekje in de vorm van een kop) zou maken, dan zou hij honderden vormen en kleuren verzinnen voor zijn koekje; elke week wat anders. [...] En toch brengt dit ook weer met zich mee, dat je in Holland niets revolutionairs vindt.'	"	36
'Wie dus in Indonesië vertelt dat Europa zo geweldig progressief is en daarbij de namen der modernen noemt, is een opschepper of een bewuste leugenaar. De Hollander is zelfs nogal conservatief, maar alleen waar het ideeën betreft. Elke moderne praktische uitvinding echter vindt zeer snel toepassing in het sociale leven. [...] Alle dingen die betekenen: opschieten, tijd besparen, zijn <i>lakoe</i> (gewild) in Holland. Een gemiddelde huiskamer is voor zover ik gezien heb, dan ook een rare combinatie van nieuwe apparaten en oude gehechtheden.'	"	37
'Feiko is als representatief Hollander uiteraard voor de georganiseerde barmhartigheid, voor de rechtmatig geregelde hulppositie van de ene mens tegenover de andere.'	" Bedelen in vermomming'	40
'Er was laatst een restaurant in Amsterdam dat vanwege zijn zoveeljarig jubileum schotels serveerde voor de prijzen van 50 jaar terug. Er stond gewoon een onbetamelijke rij voor de deur. Men was bereid in regen en wind in de queue te staan om voor een halve gulden goedkoper te eten dan morgen om dezelfde tijd. Het delen van de rekening is in Holland een gewone zaak. In Indonesië geef je eenmaal een etentje en viermaal eet je een etentje	"	44-45

mee. Men eet alsof men het zelf betaalde. In Holland profiteren de meesten ongenadig van andermans goedgeefsheid.'		
'In Indonesië is iedere Hollander een royaal en niet hebberig mens. Ontegenzeggelijk komt dit door de invloed van het land – en zijn volk.'	“	45
'Op de eerste plaats is, ondanks alles wat men ervan zegt (en wat Tjalie voorheen ook vaak dacht), de Hollander in de tropen fatsoenlijker dan de Hollander hier. Hoewel Holland nota bene het land van fatsoen en burgerlijkheid is. De Hollander in de tropen mag dan een sterker drinker zijn dan hier (ook dat is ontegenzeggelijk waar), hij mag dan een groter vloeker zijn dan hier (hier is zelfs zoiets als een Bond tegen het Vloeken), in zijn gedrag is hij over de hele linie beschaafder dan de Hollander hier.'	'Een ander soort Hollander'	47
'De enige oplossing moet gevonden worden in de kwestie van prestige. Het is een deel van de <i>white man's burden</i> om zich fatsoenlijk te gedragen en iedereen die lang in Indonesië geleefd heeft, kent de uitspraak: "Zoiets doe je niet als Europeaan."	“	48
'Die reden is dat de gemiddelde Hollander die zijn land verlaat een flinker kerel is dan de gemiddelde Hollander die thuisblijft. [...] Maar tot nog toe heb ik me vaak geërgerd aan de categorie honkzitters die kankert op alles wat los en vast zit, en vindt dat het overal beter <i>geatoerd</i> (geregeld) is dan thuis, en toch maar niets doet om ergens verbetering in te brengen omdat het toch niets helpt. [...] Maar als je wrevelig zegt: "Wat doe jij ertegen?" dan komen ze met van die slappe praatjes: "Ja, wat kan ik eraan doen in godsnaam?"'	“	49
'Bij de Hollanders in Indonesië is veel minder theoretisch gekanker en veel meer daadkracht. Ik geef direct toe dat er veel materialistische daadkracht bij is: gauw binnen zijn is de hoofdzaak. Maar hoe dan ook: men ziet kans om door de inzet van heel veel energie gauwer binnen te zijn dan in het genormaliseerde Holland.'	“	49-50
'Zoals tenslotte toch maar blijkt: de avonturier is moreel van beter hout gesneden dan de durfloze thuiszitter. [...]'	“	50
'Fatsoen in Holland is misschien in werkelijkheid lang niet zo aangeboren als het lijkt. [...]'	“	51
'Er zit een beklemmende bekoring in dit bij mekaar staan van Europeanen van allerlei stand en ontwikkeling en in het volkomen zinloos ernstig praten over zinloze ernstige onderwerpen.'	'Overpeinzingen onder de Westertoren'	62
""Wat mij verbaast", zegt Osman, "is dat je hier zo weinig mannen vindt. Ik bedoel niet volgens de biologische toevalligheid man (met de daaraan verbonden pretjes), maar volgens de natuur man. Begrijp je: <i>sekalie – tetap</i> (eens – altijd)!" Ah, hoe waar is dat. En tevens: hoe moeilijk te doorgronden en te funderen. Nog moeilijker te verantwoorden in jezelf en de moderne cultuur. Waartoe moet dit moderne leven vanzelf leiden? Je draagt mannenkleden en je hebt een bepaalde maatschappelijke functie (niet eens typisch mannelijk), die je geheel absorbeert. De mannelijkheid dooft toch wel in je ogen (want knipogen naar de andere sekse is niets), in je stem (die geen dwingend gezag heeft buiten de subordinatie van kantoor), in je strijdbare verantwoordelijkheid voor het nageslacht (want vadertje Staat en de	“	65-66

politiek zorgen daar toch wel voor). Maar dit is allemaal klets-kouserij, want geen enkele Europeaan ziet dit en kan dit beseffen.'		
'De Hollander is op de eerste plaats ordemens. Hij heeft zich in Indonesië ordelijk gedragen of althans, naar de normen van de heersende orde. Deze orde is in Indonesië altijd veel ruimer geweest dan in Nederland. Vandaar dat men ernaar terugverlangt. En nu kan het opeens niet meer.'	'Een land met gesloten deuren'	69
'De meeste Indischgasten hebben van Indonesië altijd een plaatjesvoorstelling gehad. Men heeft alles gezien, meestal op een afstand, en men had geen tijd (door te veel arbeid) of geen zin (door een zeker conservatisme) om ook werkelijk in het plaatje te stappen en het mee te leven. [...] Het besef een breder leven weggegooid te hebben, terwijl men er toch middenin had kunnen zitten, vormt de grootste spijt. En in vele gevallen een knagende nostalgie.'	"	70
'Wat wil je, een mens blijft altijd mens. En pas nou merk je dat je in het oude Indië en het nieuwe Indonesië wel wat al te vlot gemopperd hebt op de totoks, die zo lang hardnekkig hun Hollandse gewoonten bleven handhaven. Want wat doe je zelf in Holland? Je bent hier <i>plus betawies que betawie</i>. Ik moet eerlijk bekennen: ik eet nog steeds alle dagen rijst. Misschien is het wel duurder dan <i>kentang</i> (aardappel), maar als je maar niet vergelijkt, is niets duur of goedkoop, alles is gewoon. Ik eet dus gewoon alle dagen rijst. Wat de meeste Indische mensen toch ook weer niet doen. Dat zeg ik er eerlijk bij. En als ik met mensen van-toen-en-van-dáár omga, spreek ik haast natuurlijk 'krom'. Daar! Waarom zeg ik krom tussen aanhalingstekens? Omdat het voor ons niet krom is. Het is toen-en-dáár altijd krom geweest, omdat iedereen je scheef of zelfs bestraffend aankeek als je zo praatte. Maar hier kijkt niemand boos. Men verwacht van bruine mensen blijkbaar niet anders dan dat ze een beetje gek praten. En onder ons is het natuurlijk helemaal goed.'	'In de Bijenkorf met Olèh'	85-86
'Nu blijkt dat de Hollander toch ook wel mens is. Wat doet hij? Hij kankert. En hij kankert vaak onredelijk. Waarom zouden wij nu vanuit onze lekkere veilige clubfauteuil deze gevoelens van deze kankerende Hollander gaan afmeten met het liniaaltje van het koele verstand?'	'Heimwee is beter dan Holland'	95
'Maar nu: ik ben geen honderd procent Hollander. En secundo: ik heb mijn hele leven in Indonesië gezeten met in mijn hoofd niet het echte Holland, maar het heimwee-Holland. Je moet proberen je dat goed in te denken. Ik heb dus altijd een gechargeerde, valse voorstelling van Holland gehad. Nooit zelfs verborgen gecorrigeerd door ervaring. Nu kom ik hier. De eerste maanden brengen niet alleen bevestiging van wat ik geleerd heb, maar zelfs uitbreiding en verdieping. [...] Hij kwam een maand geleden in Holland en vertelde me: "ik ben getroffen door het ontbreken van diefstal in Holland. Overal zie je zomaar fietsen tegen de muren en brugleuningen staan. Dat moest eens in Indonesië gebeuren. Wat een hartverkwikkend verschil." Ik zei niets. [...] Eergisteren sprak ik P. weer: "G.v.d., het is allemaal dieventuig hier. Ze hebben de autoped van mijn zoontje gejat. Uit het trappenhuis nog wel. Dus eerst aangebeld en binnengedrongen. En kan je je zulke ouders voorstellen? Pietje komt thuis met een gejatte autoped en wat	"	96-97

doen de ouders, die godbetert misschien elke zondag in de kerk zitten? Ze geven de autopod een kwastje. Hebben is hebben. Wat een tuig.”		
‘Dacht je soms dat hier deuren van vrienden opengaan, zoals in Indonesië? Niks hoor, hier komen ze zo met de duim: doorsturen naar sociale zorg. Wat moet ik doen? Verstandig zijn, zegt men. Mooi schrijven, niet jokken of althans voorzichtig jokken. De cultureel uithangen, voorlichting geven over schoon Holland aan onze onontwikkelde bruine broeders.’	“	99
‘Adoeh luitjes, als Indo word je wel zwaar <i>gebanting</i> (gemangeld) in Europa met je gepieker. Hoe veel en veel aangenamer is het om alleen maar beperkt Hollands burgerman te zijn, met kleine kritieken op Drees, met kleine wetjes van fatsoen en met kleine zorgen van een klein landje. Daarom doet Tjalie erg zijn best om zich toch maar te assimileren.’	“Lido aan het Leidse bosje”	139
‘Er is in Indonesië evenals in het oude Indië geen maatstaf voor Willem Brandt. Trouwens ook niet voor poëzie. In de eerste plaats omdat de Europeaan in de tropen (goddank) niet cultureel is. En verder omdat veel Europese cultuur, en ook de literatuur en haar beoordeling, voor de Europeaan in de tropen op zijn zachtst gezegd buitenissig is. [...] Van hieruit zou men zeggen: de gemiddelde Europeaan in de tropen is achterlijk. Maar de waarheid is: hij is te nuchter om zich op sleeptouw te laten nemen door wat cultuur heet. Hij leest wat hij snapt en wat hij waardeert.’	‘Bij een bundel verzen over ‘daar’”	140-141
‘Het is een merkwaardig soort poëzie, dat van de Europeaan in de tropen. Die heeft nooit veel gedicht of geschreven. Vandaar dat hij altijd de mindere is gebleven van de bij uitstek dichtvaardige en schrijfgrage Europeaan ‘die nooit weggeweest is’.	“	145
‘Nou dachten (en denken) alle Nederlanders dat zulke dingen typisch Oosterse zotheden zijn. Maar ook in Europa bestaan ze. [...] Wat mij treft, is de onbeschaafdheid van deze beschaving, die immers alleen maar beschaving kan zijn omdat zij door ingewikkelde ordeapparaten in toom gehouden wordt, met daarnaast een proportieloos ontwikkeld cultuuraspect.’	‘Een Nederlander verbannen in Nederland’	150-152
‘Wat wordt van Vincent Mahieu (Tjalie Robinson) gezegd? Dat hij het woudlopen even intensief beoefende als het schrijven. Dat dit baarlijke nonsens is, kan tot niemand hier doordringen. En helaas is het zo typisch voor Europa. Wat onbekend is, wordt ingedeeld bij wat vagelijk (uit de literatuur) bekend is. Tjalie heeft wel eens wat van de <i>oetan</i> (bos) verteld, dus hoort hij bij Gabriel Ferry, Kapitein Marrayat en Jules Verne. Daar hoort iedereen bij die anders leeft dan thuis.’	“	152-153
‘[...] Zo is het ook met de genialiteit van de Europese studeerkamer, die in Azië vaak een volkomen onding is. Veel van wat hier ‘bekokstoofd’ wordt voor Azië is daar een ridiculiteit. En dan blijven jullie maar ‘pijnlijk getroffen’ door de ‘onwil’ of ‘domheid’ van de Oosterling. In het zo vaak gehoonde ‘ <i>tida bisa</i> ’(onmogelijk) van de Indonesiër zit een diepere grond van waarheid.’	“	153-154
‘Dit is internationaal, en typisch Europees vooral. De gesloten deuren. De eindeloze controlesystemen. De eindeloze beperkingen. Hier vandaan vluchtte de Europeaan naar het Oosten. Daar bracht hij zijn	‘De deugden van het oude Indië’	187-188

beschaving, die nu weer op hem terugslaat. Het is onontkoombaar. [...]
Ik ben hier maar één keer uitgescholden, in Rotterdam, door een fietser die 'monjet' (aap) naar me schreeuwde. Dus blijkbaar iemand die in Indonesië geweest was. De plotselinge uitval van zo'n net burgermanneling nota bene in een andere taal trof me zó, dat ik in de lach schoot. Verder is het gedrag van Nederlanders ten opzichte van Indischmensen correct en al horen we in sommige discussies tot onze verbazing dat wij de kolonialen zijn die de arme Indonesiërs hebben uitgezogen, dit is alleen gebrek aan voorlichting. [...] Hij is geen kwaje jongen, de Hollander. Hij is alleen maar onontwikkeld in Indische zaken en ongelooflijk eigenwijs in de zin van: zijn wijsheid geldt voor alle andere mensen van de wereld.'
